

Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Mládí v díle Fráni Šrámka

Youth in the Work of Frana Sramek

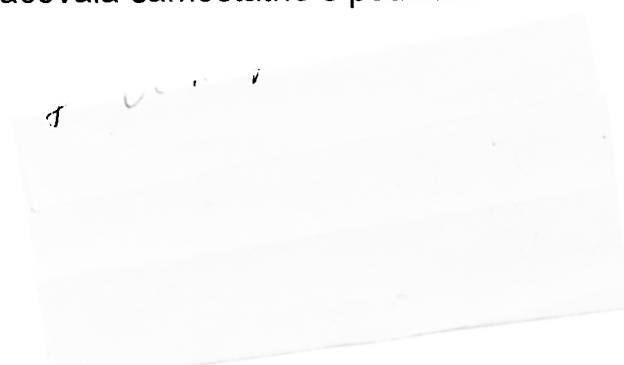
Vedoucí diplomové práce: Doc. PaedDr. Jaroslava Hrabáková, CSc.

Autorka diplomové práce: Šárka Janská
Souběžná II/16, Jinonice
158 00 Praha 5
5. ročník, český jazyk – dějepis
(2003-2008), prezenční studium

Dokončení diplomové práce: Duben 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 15. dubna 2008

***Děkuji paní docentce Jaroslavě Hrabákové za obětavé vedení
diplomové práce.***

Obsah:

Předmluva.....	2
I. Šrámek - anarchista	
1.1 Literární situace konce 19. a počátku 20. století.....	4
1.2 Rané tvůrčí období.....	8
1.3 Povídková tvorba.....	14
1.3.1 Dětství	17
1.4 Téma mládí a lásky	21
1.4.1 Žena	24
1.5 Buřiči a Stříbrný vítr.....	30
II. Šrámek – básník života	
2.1 Román Stříbrný vítr	32
2.1.1 Rodina	36
2.1.2 Škola	39
2.1.3 Sexualita	43
2.2 Povídkový soubor Osika a román Křižovatky.....	47
2.3 Drama Léto.....	53
2.3.1 Generační konflikty	59
2.4 Sbíрка Splav.....	61
2.5 Román Tělo	65
2.6 Drama Měsíc nad řekou.....	76
2.6.1 Generační konflikty	81
Závěr.....	84
Prameny a literatura.....	86
<i>Anotace</i>	

Předmluva

Úkolem, který jsem si stanovila ve své diplomové práci, je poukázat na podnětnost pozapomenutého spisovatele Fráňu Šrámka, který má podle mého názoru co sdělit i dnešní mladé generaci. Rozhodla jsem se proto jít po stopách mládí ve Šrámkově díle tak, aby bylo zřetelné, že to byl právě Šrámek, kdo se jako první v novodobé české literatuře zabýval tehdy tabuizovanými tématy, snažil se proniknout do duše mladého člověka a prostřednictvím svého nenapodobitelného jazyka rozkreslil příčiny jeho myšlení i chování.

Diplomovou práci jsem rozdělila na dva hlavní oddíly, které mapují vývoj Šrámkovy přístupu k vnímání mládí od prvních anarchistických básní a povídek po plné rozvinutí lyrismu slova a dialogu v Měsíci nad řekou. Tyto oddíly jsou pak děleny ještě na menší části, kterými se snažím postupně odhalovat další témata spojená s problematikou dětství, mládí a dospívání, kterých se Šrámek prostřednictvím poezie, prózy i dramatu, dotýká. Důležitými částmi mé práce jsou především ty, jejichž téma nebylo doposud podrobeno jednotnému hlubšímu bádání. Jsou to kapitoly dotýkající se úlohy dětství ve vývoji osobnosti (1.3.1), sexuality (2.1.3), role školy (2.1.2) a rodiny (2.1.1.) v životě mladého člověka. Tato témata pak zohledňuji i v ostatních kapitolách, zaměřujících se na konkrétní Šrámkovy díla.

Šrámkovi bylo za uplynulých sto let věnováno mnoho článků, statí i samostatných monografií. Zpřehledněním jeho tvorby se zabýval především František Buriánek, jehož práce je však v kontextu dnešní doby již zastaralá, ač stále nepřekonaná. Snažila jsem se proto pro pochopení kontextu Šrámkovy života a

tvorby vycházet také z různých dokumentů napsaných lidmi, kteří Šrámka osobně znali a měli tudíž k jeho myšlení nejbližší. Byl to bezpochyby i Karel Čapek, Šrámkův nejvěrnější obdivovatel.

Z pedagogického hlediska lze z mé práce mnohé uplatnit právě proto, že se snažím odkrýt co možná nejdůsledněji témata blízká dnešní mládeži, problémům spojených s dospíváním, pohledem na svět, vztahem k rodičům a ke škole.

Bylo by dobré ve školní praxi vyzdvihnout kromě románu *Stříbrný vítr* a sbírky *Splav* také Šrámkovy rané anarchistické básně, prostřednictvím nichž lze tehdejší podobu anarchismu porovnat s dnešní. Příčiny nespokojenosti a požadavky na změny generace počátku 20. století nalezneme ve Šrámkově povídkové tvorbě, zabývající se kritikou falešné morálky, pokrytectvím a jejich důsledky, které se odrážejí v psychice jedince. Šrámek kritizuje stejné společenské jevy, které jsou kritizovány dnes.

Hrdina románu *Křižovatky* nalézá příčinu svých duševních útrap v neharmonickém rodinném zázemí. Na svou dobu revoluční román *Tělo* staví do role hlavní postavy mladou ženu, která touží po milostném dobrodružství, jež by ji vyrušilo ze stereotypního manželství. To, že touha po romantice a vášni není upřena ani starší vdané ženě, nám naznačuje drama *Léto*. Požadavky mládeže se však nakonec střetávají s novým pohledem na život v dramatu *Měsíc nad řekou*. Nutnost smíření s realitou v kontrastu s touhami a sny tak prostupuje celým Šrámkovým dílem.

I. Šrámek anarchista

1.1 Literární situace konce 19. a počátku 20. století

Anarchistické buřiče, básníky „života a vzdoru“ tvořící na přelomu 19. a 20. století, spojovaly společné myšlenky, ideje, hodnoty i postoje ve vztahu k vlastnímu životu, ale také k tehdejší společnosti, kterou kritizovali. Mladá generace básníků se nedokázala smířit s panujícími poměry konzervativního i liberálního měšťanstva, což projevovala odporem ke všem daným autoritám, kritikou měšťácké morálky, snahou prosadit svobodu jedince a požadavkem odstranění státu s jeho mocí. Anarchismus kritizoval centralismus, odmítal parlamentarismus a prosazoval přímé akce, např. spontánní lidová vystoupení. Básníci vedli bohémský život, sami se označovali jako „buřiči“. Své myšlenky projevovali jinak než jejich předchůdci, básníci 90. let 19. století, ke kterým se zpočátku hlásili. Nová básnická generace se již odpoutávala od kultu vysokého umění a složitých abstrakcí a směřovala k věcnosti a přímému pojmenování. Básníci se opírali o ideu anarchismu, který pro ně znamenal směr činu, o ideu antimilitarismu a směřovali k oslavě života a přírody, tedy k vitalismu. Byli ještě silně ovlivněni filozofií Friedrich Nietzscheho, který už ale *„nepůsobil aristokratismem a odporem k davu, ale mnohem více svým „filozofováním kladivem, provokativním obratem od abstrakcí k životu, k člověku jako smyslové bytosti.“ (Kol. autorů, 2002, 461).* Básníci se snažili o individuální projevy revolty vůči společenským poměrům, které považovali za svazující a omezující. Právě tento

individuální přístup spojený se svobodou projevu, vedl básníky, kteří se scházeli v olšanské vile S. K. Neumanna, k jehož jádru patřil Karel Toman, František Gellner, Jiří Mahen, Rudolf Těsnohlídek či Fráňa Šrámek, k navázání kontaktů s anarchistickým hnutím, které v českém prostředí působilo již na přelomu osmdesátých a devadesátých let.

Tato generace přinesla do vývoje národní literatury nové umělecké kvality a hodnoty a zároveň dosáhla velkého společenského ohlasu. Přestože každý z výše jmenovaných autorů představoval samostatnou tvůrčí individualitu, mnoho znaků je spojovalo. Spjoval je stejný věk, shodné sociální postavení, společný životní pocit, společná literární zkušenost, společná základní umělecká orientace a především přátelství, životní styl (bohémství) a aktivní vztah k anarchistickému hnutí. Lze dokonce přímo hovořit o skupině soustředěné kolem S. K. Neumanna, kolem jeho Nového kultu jako literární tribuny a kolem jeho olšanské vily jako centra přátel umělecké bohémy. Vedle výše zmiňovaných jmen sem přiřadme ještě méně proslulá jména Josef Mach, Leo Freimuth a Michael Kácha. U všech jmenovaných najdeme znaky, které spojují generaci, stejný věk (rozdíly nejsou větší pěti let), společné studentské prostředí, často sociální nezajištěnost, shodné politické názory (anarchismus), vědomí národních tradic, společné umělecké ovzduší (impresionismus a secese), tvůrčí nástup kolem r. 1900 a většinou i shodná publikační činnost v anarchistických časopisech. K uvedeným jménům je třeba uvést ještě Marii Majerovou, Helenu Malířovou, Ivana Olbrachta a Jaroslava Haška. Majerovou a Malířovou spojoval s básnickou skupinou kolem Neumannovy olšanské vily přímo osobní přátelský styk, Hašek je pak neodlučitelně spjatý s pražskou

anarchistickou bohémou. Tito autoři se následně žánrově vyhranili a jejich tvůrčí prozaický vrchol se do dějin literatury zapsal v poválečné etapě, kdy se už seskupení básníků kolem Neumanna rozpadlo.

Anarchisté na přelomu století čerpali své poznatky jednak z Moderní revue, nejvýznamnějšího časopisu české dekadence, která tiskla ukázky z prací teoretiků anarchismu a jednak z dělnického hnutí a jejího tisku. S. K. Neumann, který začal v říjnu 1897 vydávat antidekadentní a anarchistický časopis Nový kult, se sice snažil, aby Nový kult fungoval jako pojítka a základna anarchistů, ale mezi jejími příslušníky, tedy mezi dělníky a mladými pražskými intelektuály, byly od počátku nepřekonatelné rozdíly v životních podmínkách i v politických názorech. Dělníci se snažili vytvářet organizace odborového typu a zdůrazňovali třídní rozdělení společnosti, zatímco mladí literáti přejímali z anarchismu především myšlenku svobody a antimilitaristické názory, což můžeme spatřit právě v rané tvorbě Fráni Šrámka. *„Neoddělitelnou složkou životního projevu příslušníků literární skupiny byl bohémský styl. Jím sice záměrně provokovali měšťáky, avšak prvky hédonismu v něm obsažené byly jen málo srozumitelné tehdejšímu dělnickému prostředí. Nebylo proto náhodou, že severočeští anarchisté nejednou kritizovali „pražské intelektuály“ za jejich „povýšenost“ a „estétství“. Neumannovy výzvy k úzké součinnosti mezi dělníky a inteligencí byly sice upřímné a potřebné, leč nenacházely vždy pochopení.“* (P. Čornej, 2001, 101). Anarchističtí spisovatelé také prosazovali tzv. volnou lásku, kterou chápali jako vymanění lásky a ženy z pokrytecké morálky a v rámci toho také kritizovali manželství.

Vrchol anarchistického hnutí v roce 1905 byl ovlivněn revolucí v Rusku, na

kteřou reagovali i básníci starší generace (např. Jaroslav Vrchlický v básni *Ve vážné chvíli*) a která měla být významným předělem i u nás. Anarchisté v revoluci spatřovali naději na změnu poměrů ve společnosti, požadovali všeobecné a přímé volby do českého zemského sněmu, k nimž samozřejmě přibyly i požadavky národní. Tyto boje měly odezvu i v díle Fráni Šrámka. Konec anarchistického hnutí v průběhu let 1905-1907 způsobený spory mezi Českou anarchistickou federací a Českou federací všech oborů, se však blížil a byl dovršen v roce 1909, kdy se S. K. Neumann vzdal funkce svolavatele anarchistického sjezdu.

Konec hnutí v české literatuře byl bezpochyby umocněn i tím, že se autoři stávali individualitami, zaměřovali se především na své vlastní emoce přirozené jejich mladému věku, což však neznamenaá, že se anarchistické myšlenky z české literatury vytratily. Fráňa Šrámek se s anarchistickými a antimilitaristickými myšlenkami vyrovnával až do své poslední básnické sbírky.

1.2 Rané tvůrčí období

Fráňa Šrámek vstupoval do literatury počátkem minulého století, v letech 1901-1903, otištěním několika básní a statí v českobudějovickém tisku, ve Stráži lidu. V té době měl už zkušenosti s vojenskou službou. V roce 1899 nastoupil jako jednoroční dobrovolník, dostal se do Freistadtu v Horních Rakousích a přerušil tím svá studia právnické fakulty. Vývoj Šrámkova myšlení a citění byl poznamenán dekadencí, jejímž mluvčím byla tehdy Moderní revue. Šrámek však tvořil na vlnách dekadence pouze dočasně. Sám tuto fázi svého raného tvůrčího vývoje charakterizoval slovy: *„Dekadentním obdobím prošel jsem beze škody, spíše s užitkem; básnické slovo bylo tehdy ještě bohatěji kuto a broušeno, což leželo zcela ve směru mé cesty. Ale bylo to všechno příliš málo z této země, zády k ní a v útěku od ní, a to již nebyl směr mé cesty. Smyslům chtělo se lačně k zemi, ke skutečnosti, k srážkám s ní, ke kořistem z její plnosti; a bylo mi tedy tu cestu vykonati. Tak vznikly mé první básně a povídky...“* (F. Šrámek, 1983a, 215-216).

První Šrámkovy básnické pokusy se nedochovaly, je však známo, že psal pod pseudonymem Pavel Tristano, pod kterým ukrýval své první básně v době nastupující dekadence. Nejstarší dochovaná Šrámkova báseň pochází z roku 1894, kdy opouští písecké gymnázium a loučí se se svými spolužáky:

*„A dnes jdem... Je Písek bledý, ve mlhách
a v mraku je Říp... A my jen jdem a jdem...
Kam? Vždyť život čeká, Sfinga nemá...“¹*

Do roku 1896 napsal Šrámek ještě sešit povídek a tři básnické sbírky, z nichž

¹ In: Šrámek, Fráňa: Curriculum vitae. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 213.

se dochovaly pouze jejich názvy svědčící o silném vlivu dekadence: Smích pohanských klaviatur, Faunova maturita a Zborcený harfý tón.

S prostředím Neumannova Nového kultu se Šrámek seznámil v roce 1901, po svém návratu z vojenského cvičení. Mladé revoluční literární prostředí Šrámkovi vyhovovalo. Všichni, kteří hledali svůj program, Mahen, Gellner či Šrámek, nacházeli jej právě v anarchistické skupině kolem S. K. Neumanna a jeho Nového kultu.

Pod svým vlastním jménem Fráňa Šrámek veřejně vystoupil v Neumannově Novém kultu v roce 1901 básní Kralovrah a krátkou prózou Ironické vyprávění o někom, kdo umíral. Už zde můžeme odhalit Šrámkův buřičský anarchistický postoj ke společnosti a k jejímu politickému uspořádání.

*Vzduch je špatný, páni, špatný: zčervivěly plíce,
duše tabernáklů zabloudila do bláta –
jednou kříž a jednou šibenice,
jenom vždycky vyprat ruce Piláta.
Tři sta dvacet schodů k nebi, na prvním jsem zůstal stát –
ostatní už zresumuje diabolí advokát...²*

Šrámkovy postoje, které záhy promlouvaly za celou jeho generaci, však nebyly ve shodě s vysokoškolským právnickým studiem, a tak se sám rozhodl studii zanechat a nadále se věnovat pouze literatuře „... rozhodl jsem se zanechatí právnických studií. Zúčtoval jsem se všemi eventualitami, hodil jsem na váhy svá kréda, příliš lidská i příliš čistá – a rozhodl jsem se...“³ Šrámek nadále spolupracuje s Novým kultem, stává se redaktorem anarchistického časopisu Práce, přispívá do Omladiny, poté do Nové Omladiny, Obzorů, Krameria ad. Jako redaktor píše stati, v nichž nezapře svůj básnický styl, především o politice,

² In: Šrámek, F.: Kus krásného snu. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 179

³ In: Šrámek, F.: Srdce a flétna. Praha: Albatros, 1974, s. 120

Nejen jeho poezie, ale i články do časopisů jsou od počátku ve znamení života. Šrámek zdůrazňuje nutnost svobody, která je lidskou potřebou. Jeho názory na svobodu, lásku a mládí souvisejí s antimilitaristickými postoji, které vedly i k jeho povolání na vojnu právě v době, kdy byla uvedena dramatická prvotina Červen. Na toto povolání Šrámek reagoval verši básně Píšu mi psaní, která záhy velmi rychle zlidověla.

Šrámkův buřičský přístup ke světu je zásadní také v básnické prvotině Života bído, přec tě mám rád a ještě intenzivnější v druhé Šrámkové sbírce Modrý a rudý. V těchto prvních sbírkách se u básníka plně projevila ona vášeň a touha po volnosti, která je často nazývána revoltou. Prvky autobiografičnosti tak vstupují do Šrámkovy rané tvorby velmi silně. Sbírkou Života bído, přec tě mám rád Šrámek vyjadřoval své životní i politické postoje a názory typické pro svou generaci. Z básní cítíme erotické naladění končící často zjevným nenaplněním a vyvěrající do mladistvé deziluze. Konečně se však u Šrámkova objevuje nová poetika – náznaky, přímé a věcné pojmenování a užívání hovorového jazyka. Užití písňové formy připomínající lidové popěvky zajišťovalo básním velkou oblíbenost.

Antimilitaristickou sbírkou Modrý a rudý s vysvětlujícím podtitulem „verše o vojáčkách“ Šrámek reagoval na povolání na vojnu. Emocionálně vyjádřený odpor k vojenskému drilu a k válčení v podobě písní se stal veřejně známým anarchistickým protestem a natolik zlidověl, že ony písně znal tehdy téměř každý mladý člověk.

Básně otiskované v Novém kultu, jsou plné jakési anarchistické pomstychtivosti a výkřiků proti mocným světa a vyznívají, stejně jako rané povídky, pesimistickým tónem. Ponuré zbarvení má i Šrámkova intimní poezie tohoto období,

kteřá byla v letech 1902-1903 otiskována právě v Novém kultu, Moderní revue, Lumíru a dalších a z níž některé básně byly zařazeny do prvního vydání sbírky Života bído, přec tě mám rád. Básně jsou plné cynismu, který nalézáme i u Gellnera či Neumanna. Šrámek i Gellner cynismus využívají k vyjádření vlastních pocitů mladistvé lidské krize. Ve sbírce Života bído, přec tě mám rád se však Šrámek dostává na vlnu, ve které paralelně střídá cynismus s jemným citem, jak můžeme rozlišit například v básni Pohádka:

*„Někde je svět, někde je krev,
tady jsou zakleté stezky.
Zavolám lásku: Zjev se mi, zjev,
srdce mám čist'ounké a hlas mám dětský. „
(F. Šrámek, 1977b, 22)*

V básni Pohádka lze rozeznat lyrismus a čistou něhu na rozdíl od ostatních básní ve sbírce, v nichž může čtenář hledat především smutek a nespokojenost. Tak je tomu například v básni Blízko konce, kde pocit zmaru je přímo vysloven:

*Konstatuji suše, že mám pocit černa
a pláč jakýs zkamenělý dole v útrokách.
Připomínám: Z mládí jedna žena věrná
sentimentálně se vrací na můj práh.
Plakává, myslím, nade mnou asi.
Sešel jsem, zmarněl. Mrtvá se diví.
Mrtvá mne škrtí dlouhými vlasy.
(F. Šrámek, 1977b, 9)*

V básni Předvečer konce, která byla poprvé otištěna v Lumíru v roce 1903, mluví Šrámek s lehkým výsměchem a rezignací o svém ztroskotání a neschopnosti bránit se:

*„Smrtelným a těžkým trémám
nemohu již vzdorovat.“
(F. Šrámek, 1977b, 193)*

V básni Motiv k epilogu je možné vycítit i pobavení z představy vlastního konce:

*„Taková bezbrannost, podlá: tak prohrát život.
Ve vlastní popel, řeřavý ještě,
hůlkou svou cynicky kreslit
znamení nuly.
Nechat tak mizet poslední peníz
a přitom kouřit
a klidně plivat,
v každyččkém plivnutí vydávat
kousíček srdce.“
(F. Šrámek, 1977b, 181)*

V básni Velký pátek líčí Šrámek sebe jako člověka unaveného a otráveného vlastním životem:

*„Jsem slabý už a k smrti ospalý...“
(F. Šrámek, 1977b, 197)*

Mladý Šrámek však z těchto bolestných pocitů nemá potěšení jako mnozí básníci, nevidí beznaděj pouze ve všem kolem sebe, dokáže být totiž ironický i sám k sobě. Cynismu se však nepoddává a bojuje s ním.

*„Svěšené páže viděla noc,
zdvižené pěstě uvidí ráno –
ne, nechce se takhle zbaběle umřít,
není dobojováno...!
(F. Šrámek, 1977b, 36)*

Básně ze sbírky Života bído, přec tě mám rád i básně otištěné v Lumíru či Moderním životě v letech 1903-1904 jsou autobiografickým odrazem Šrámkova mládí a s ním spojených vášní. Jsou upřímným záznamem citů mladého básníka, pro kterého představují jeden z vývojových stupňů tvorby, která se později z pocitů zmaru a zklamání přesune k oslavám života a přírody.

Přes veškerý cynismus prozrazují hloubku citů a schopnost vnímat bolest a trápení druhých lidí. Opět se setkáváme, tentokrát v básni o osudu tří dívek Ada, Minka, Marta či v básni Raport, se Šrámkovým pochopením bídy ostatních, jako tomu

bylo už ve Slávě života.

V lednu 1904 vypukla rusko-japonská válka. Šrámek, který do této chvíle přispíval do Nového kultu svými básněmi, se opět vrací k žurnalistice a navazuje tak na svou práci v budějovické Stráži lidu. Reaguje na politické a společenské události, hledá všechny způsoby vyjádření. I jeho novinářský sloh je charakteristický lyrizací. Obsahem jeho stati, které později otiskuje v Práci a Nové omladině je opět kritika měšťáctví, politické situace a odpor k militarismu.

Léta 1905 a 1906 jsou obdobím vyvrcholení Šrámkovy revoluční činnosti. Šrámek nevidí rozpor mezi anarchistou a básníkem, protože cíl se pro něho shoduje. Tímto cílem je boj za svobodu člověka a za pokrok, proto je jeho anarchistická tvorba tak společensky významná. Snaží se promlouvat ke čtenářům, ukazovat jim cesty i řešení a vytváří tak poezii skutečně lidovou. *„Anarchismus nebyl jen gestem. Vyžadoval i zcela zvláštní způsob života. vyžadoval čin namířený proti vládnoucí moci – moci násilí. Anarchisté byli mluvčími všech vyděděných, tuláků, těch, kteří odmítli se podříditi formám staré společnosti.“* (F. Vodička, 2001, 140).

Svou novinářskou činností působí jako agitátor. Spolupracuje s anarchistickými listy, v nichž kritizuje aktuální politickou situaci. V příloze Nové omladiny uveřejňuje od ledna 1906 nedokončený román Buřiči, o kterém budu pojednávat v kapitole 1.5.

Nová vlna v českém básnictví přichází s prvními uveřejněnými básněmi a sbírkami Fráni Šrámka. Svým příklonem k životní realitě, buřičstvím a novým básnickým jazykem, zkratkovitým, často hovorovým a orientujícím se na lidovou tvorbu, překonávají Šrámkovy básně poezii 90. let 19. století, ze které vzešly a na níž navazovaly.

1.3 Povídková tvorba

Paralelně s prvními básnickými sbírkami píše Šrámek své první povídky vyjadřující životní poznání, pochopení i zklamání. Přímou souvislost mezi poezií a prózou mladého Šrámkova spatříme již v samotných názvech. Titul první sbírky *Života bído, přec tě mám rád* a název první povídky *Sláva života* vyjadřují vlastně totéž. Tentýž smutek, ale i určité smíření. Sarkastický povzdech „sláva života“ vyjadřuje vztah k životní bídě hrdinů. Krátké setkání prostitutky a mladíka, kteří v jediném rozhovoru bilancují nad svými osudy „vydědenců společnosti“, je vyjádřením nevyváženosti světa, která mladého Šrámkova trápí, o které píše a se kterou se nedokáže prozatím smířit. Spíše než řešení společenského problému demonstrovaného na hrdinech, přináší povídka zamyšlení se nad měšťáckým pokrytectvím a nad neupřímnou láskou: *„dvojsmyslně nad tebou mžikat očima, že jsi plivla již dávno diskreditované mravnosti ve tvář, kdežto oni, ukryti mezi hýžděmi této velmi ctihodné gardedámy, činí z páření jednou legitimní instituci, jednou černošskou bezuzdnost, pářejí se ale a znásilňují pod mnoha ctihodnými tituly napořád... A oni, u nichž ni jediná nit' v jejich kabátě nemá mravní tendence, kteří naučili se dříve lži a nemravnosti než chůzi...“* (F. Šrámek, 1956a, 14). Prozatím se Šrámek nesmíruje, přestože se o to pokouší optimističtější zakončením povídky, kdy se oba hrdinové vyrovnávají se svým osudem a se světem samotným.

Již tato první povídka, kterou Šrámek napsal v roce 1901, kdy působil jako voják ve Freistadtu, prozrazuje velmi určité rysy a vlastnosti Šrámkovy tvorby, které se v pozdější době ještě více zvýraznily a které jsou dnes u Šrámkova pokládány za

typické. Nedá se proto hovořit o přímém vlivu vyzařujícím z Neumannovy osobnosti. Povídka zvýrazňuje jeho postoj ke společnosti, touhu po životní pravdivosti, spravedlnosti a prostém lidském životě. Tento postoj poté vyústí ve vášnivý protest proti měšťáctví. Povídka Sláva života vznikla ze Šrámkovy potřeby své názory a dojmy ze společenského úpadku vyslovit, protože je pokládal za obecně lidské. Propast společenských protějšků bez konkrétního řešení může znamenat Šrámkovu tehdejší názorovou nevyhraněnost a z toho plynoucí skepsi. Povídka končí nemožností nalézt východisko a každý z obou hrdinů odchází se svou vlastní pravdou. Hrdinové nejsou individualitami, jejich charakteristiky jsou odrazem vztahu ke společnosti. Hrdina Slávy života svou nenávist rozšiřuje na vše lidské. Šrámek však zůstává věrný lásce k životu, kterou pak vyjadřuje ve vyznání hrdinky: „*Oh ne, tyhle výkřiky nebezpečně tenkých houslových strun, klavírů a křídlovek nejsou bzukotem o sebe se troucích jepicovitých křídýlek, to jsou výkřiky lidí, výkřiky slavného života...*“ (F. Šrámek, 1956a, 18).

Motiv dívky, jejíž touha po opravdovém životě a velké lásce nemůže být naplněna vzhledem ke společenským konvencím, a motiv mladého člověka zotročeného válkou jsou dva základní motivy prvních Šrámkových povídek. Jasně vyjadřují to, co mladého básníka nejvíc trápilo a s čím se prostřednictvím svého díla chtěl vyrovnat. Byla to společnost plná předsudků a přetvářek, která neumožňovala člověku dosáhnout základních lidských potřeb. A byla to válka, ve které sice Šrámek ještě nepoznal na vlastní kůži hrůzy a utrpení první světové války, přesto ze zkušeností z vojenských manévřů poznal svůj vztah ke všemu, co se válčení týká. Ve vojenské službě viděl ponížení důstojnosti člověka a jeho zotročování.

Nabízí se tedy otázka, v čem tyto dvě smutné postavy můžou spatřit „slávu života“. Radost ze života je totiž to jediné, co si můžeme sami vybudovat ve svém nitru, a nemusíme přitom dovolit, aby nám ji zničily konvence či falešná morálka. Svobodu si člověk musí sám uhájit, bez ohledu na společnost nebo domov. Je přitom většinou nutné něčeho se vzdát nebo cosi porušovat, například společenské normy. Z generačního aspektu je pak toto téma příznačné, objevuje se motiv „tuláků“, u Šrámka jsou to většinou lidé, kteří se ze společnosti sami vyřazují.

Následující Šrámkova lyrizovaná povídka Ejhle člověk i verše otiskované v letech 1901-1904 v různých časopisech, které nesou autobiografické prvky, vyjadřují protest individua, pocity marnosti a smutku. Je to tvorba, která vznikala souběžně s jeho účastí v Novém kultu. Povídka Ejhle člověk navazuje v mnohém na charakteristické znaky Slávy života. Hlavní myšlenkou je zde vnitřní polemika a myšlenkový svár vycházející opět ze společenských problémů. *„Je motivována především na základě třídního rozhraničení života a společnosti. Hrdinové si tam uvědomují podstatu společensky motivované bídy. Ale uvědomění si bídy, vnitřní nepřizpůsobivost nebo víra a naděje, to všechno jsou akta teoretické povahy. A Šrámek velmi brzy přichází k motivu revolty. Právě v povídce Ejhle člověk se dopracovává hrdina k revoltě ve výjevu, který je pro Šrámka tematicky zvláště příznačný: Jeník odešel do války, která klade před ty, kdo nejsou u moci, otázku „proč?“ (F. Vodička, 2001, 141). Povídka čerpá ze životních zkušeností autora, z vojenského cvičení, díky němuž si začal uvědomovat naprostou nemohoucnost a bezmoc obyčejného člověka ve válce. Tyto zkušenosti zapůsobily na Šrámka tak, že se staly jedním z jeho nejsilnějších témat – člověk a válka.*

1.3.1 Dětství

Povídka Ejhle člověk s podtitulem Tři pravděpodobné epizody ze života krotkého člověka, se však liší od Slávy života svým ideovým zaměřením. Sláva života ještě zobrazuje boj jednotlivce, zatímco povídka Ejhle člověk už představuje hrdinu, který je odrazem společenského prostředí, které by mělo umožnit člověku svobodný a podnětný vývoj už od dětství, ale není toho schopno. To znamenalo další Šrámkův vývojový posun k realistickému zobrazení skutečnosti.

Charakteristický pro tuto povídku je Šrámkův zájem o oběti nespravedlivé moci, v tomto případě o děti a podle Františka Buriánka (1968, 137) šlo o „jev dobově příznačný a projevující se i v evropských souvislostech“. Šrámek nezůstává u pouhých náznaků. Fyzické a především psychické týrání dítěte, které samozřejmě není schopno se bránit a není schopno si běh věcí vyložit rozumově, se Šrámek v povídce Ejhle člověk snaží reálně zobrazit a předložit tak nedostatečně řešené téma čtenářům, aby byli nuceni o něm přemýšlet. Nově se Šrámek dívá na mladého člověka, jehož citový rozvoj i pohled na svět je neodvratně spjat s výchovou a s rodinným zázemím. Dítě vychovávané v nuzných podmínkách, ve špíně, hladu a navíc je neustále trestáno, odmítáno a přehlíženo, nemůže se v dospívání cítit vyrovnaně a spokojeně. Dítě zanedbávané a neustále bité už v útlém věku prožívá zklamání a deprese, které by do dětství neměly patřit. Pocitu mladého člověka, že je schopen něčeho dosáhnout, někým být a přitom být šťasten, nemůže dosáhnout dítě, které je vychováváno v neharmonickém prostředí bez lásky. Už v dětství si totiž člověk vytváří názory na svět, na lidi a na život, umí rozeznat dobro od zla a lásku od

nenávisti. S těmito pohledy přichází Šrámek prostřednictvím své povídkové tvorby nově a předjímá tak pojetí mládí v další, především pak v románové tvorbě.

První část povídky vypráví o neutěšených poměrech světa dětí, ve kterém hlavní roli hrají rodiče otupělí vlastní bídou a neschopní darovat lásku vlastním dětem. Jedním z nich je i Jeník Kulíř, díky němuž pronikáme do onoho smutného světa. Jeník se snaží pochopit, proč je jeho matka tak ustaraná a udřená a proč je od maminky bit, když nic tak špatného neudělal. *„Milý pane bože, - vzlyká dušička, - proč mi jen dovolíš, abych dělal tolik zármutku mamince? Mám takové slabé ručičky, že se ještě ani prát nemohu s nikým, a už jen samý zármutek působím...“* (F. Šrámek, 1956a, 32). Zároveň chlapec již přichází k jasnějším životním pocitům, k předčasnému dospění v důsledku negativního prostředí, duševního neklidu a smutku: *„A v jeho dětské duši roste něco jak první pocit člověčství, pochmurného a vážného určení, první uvědomování si lidské existence, ze tmy do světla vyvolané, po prvé má tušení života jako něčeho velmi vážného, bolestí plného, tušení nějakého temného příkazu, jež nutno poslechnouti. Na matku se dívá, stín nějaké těžké zodpovědnosti a povinnosti po prvé lehá přes jeho cestu; je-li tu tolik hoře, což mohl by je on ještě rozmnožovat? A nějaký věrný slib a temné odhodlání kladou se kolem jeho rtů stařecky vážným rysem. Vstává náhle, jde k matce a klade ruku na její loket. (...) - Maminko, já už tě nebudu nikdy zlobit.-“* (F. Šrámek, 1956a, 30). Jeník je ve své dětství upřímný, což se stupňuje ve chvíli, kdy ho matka zklame a on jí odmítá políbit ruku. Stejný projev odporu, znechucení a zklamání můžeme spatřit také v pozdějším Stříbrném větru, kde malý Jeník Ratkin nechce políbit ruku svému otci, protože si ho přestal díky jeho chování vážit. *„Tatínku, ty nejsi hodný a já už ti nebudu*

nikdy líbat ruku..." (F. Šrámek, 1964b, 19).

Ve druhé kapitole vystupuje Jan Kuliř a muž jménem Hirt, jeden je představitelem jakési ideje a druhý je jejím zrádcem. V rozhovoru se mlhavě hovoří o ztrátě čestnosti, o výhodách, které z toho plynou a o chvílích, kdy se již ztrácí víra a kdy je člověk blízko tomu, aby podlehl. Záhadná atmosféra a napětí rozhovoru Kuliře s Hirtem nenapovídá nic podstatného k charakteristice postav. Právě tato neurčitost a zamlženost souvisí se Šrámkovým způsobem tvorby.

Šrámkovy prózy z anarchistického období jsou bezprostřední reakcí na určité společenské problémy a postavy, jsou spíše nositelkami myšlenek než individuality. Hirt je sice postava bouřící se individualisty a je ve svém smýšlení podobný tehdejšímu postojům samotného Šrámka, ale ztělesňuje obecně lidské postoje, kolísání mezi vírou a zklamáním z bídy vlastního života.

Tragicky vyznívá také třetí kapitola povídky, která žaluje stát plodící zlo, jakým jsou války a je konečným výkřikem bolesti a bídy člověka. Jan Kuliř stojí uprostřed válečné vřavy sám s pocitem úplné ztracenosti bez jediného člověka, který by přemýšlel jako on. Je zoufalý a bezmocný. „*Krvavé příšery zítřka se ve snu asi ohlásily, - říká si Kuliř, všecek se chvěje pod hrůzou nedotázané otázky v těch vytřeštěných očích. Kolikrát as zítra bude se chtít těmto očím právě tak vytřeštit, a přece v nich bude temný klid nutnosti a ani ruce se nezachvějí nad zohavenými údy: vzpomene zítra tenhle člověk, že v něm dnes sen protestoval? A kolik párů očí přilne zítra k těmhle očím posledními svými úzkostmi, posledními zbytečky touhy po životě a posledními svými kletbami...?*“ (F. Šrámek, 1956a, 50).

Próza Ejhle člověk opět s motivem deziluze prostupuje tedy třemi životními

fázemi člověka. Zklamaného dítěte, v lásce neutěšeného mladého člověka a nakonec člověka umírajícího ve válce. Tyto motivy se v různých variantách vracejí v dalších povídkových knihách sebraných v povídkové soubory Kamení, srdce a oblaka a Sedmibolestní a byly nakonec Šrámkem shrnuty pod názvem Prvních jedenadvacet, vydaných v roce 1928. Byly ve své době kritizovány pro svou strojenost výrazu a nerozvinutější syžetovou skladbu, ale byly čteny především pro svůj cíl – potřebu mladého člověka vyjádřit své pocity zklamání a deziluzi ze společenské situace a ji také tímto kritizovat.

Pro současného čtenáře je četba těchto raných povídek Fráni Šrámka dost obtížná. Nelze se v nich lehce orientovat, působí chaoticky a právě proto, že už v nich cítíme počátky Šrámkova lyrismu a imprese, není snadné poselství těchto povídek dešifrovat. Tvoří však významnou část nejen tvorby samotného autora, ale i české literatury, jak dokládá vyznání Vladislava Vančury v Knížce o Šrámkovi: „Šrámkovy první knížky mají znaky toho, co dnes tvoří podstatu jeho umění (a snad umění vůbec), tj. životní obsah a tvar. Literární historikové snad označí tyto knihy za průpravnou práci k vlastnímu dílu Šrámkovu, ale my, jejichž mládí spadá mezi první a druhé vydání těchto knížek, jim nepřisvědčíme, neboť tato literatura nás utvářela. Jara se nevracejí a kritická moudrost přichází ex post. Tyto knížky jsou naší zkušeností, jim jsme poplatni, či nejlépe, tyto knížky nám patří. Z nich jsme se učili nástupům fabulačním, větnému rytmu, tvárné čistotě, obrazů, střídání větné délky a nikoliv naposled odvaze, s níž autor říkal ano a ne. Pro nás je Šrámek hraničí času (...) Šrámek byl náš mistr a čtli jsme jej, až se zelenaly hory.“ (V. Vančura, 1927, 61).

1.4 Téma mládí a lásky

Vzácný rukopis básnické sbírky *Rozbolestněný ženami*, vydaný v roce 1964, se dochoval v pozůstalosti Antonína Kříže, vystudovaného chemika a čelného zástupce české inteligence před první světovou válkou. Básně této sbírky patří bezesporu k těm nejstarším Šrámkovým vůbec, vznikaly kolem přelomu století a jsou v jeho tvorbě prvními nositelkami lyriky mládí.

*„- Mladý byl a ona mladší
mladým leccos nepostačí...
Nepostačí nikdy ani
v dálkách srdcí zablýskání.“⁴
(F. Šrámek, 1964a, 41)*

Básně mladého básníka jsou přeplněné vlastním zmatkem, bolestmi z procesu individuálního sebeuvědomování a splínu, který obvykle v letech dospívání a dozrávání člověka provází. „*Objevením této řady raných básní Šrámkových, zapadajících celou jejich lyrickou i náladovou náplní do rámce secesní sensibility z konce a počátku století a poplatných mocně vlivu Karla Hlaváčka, se dokresluje profil významného českého básníka.*“ (J. Kabeš, 1964a, 43).

*V zlomených rukách své lítosti tiskl jsem Tvé jméno,
když přišlo v dospělosti šílenství touhám mým žehnat,
znavené bělostmi v zděšených snech mých vzplát v hříchy,
naivnost hostii rozliti v zvášnělou oběť...
(F. Šrámek, 1964a, 5)*

Mnohokrát bylo vysloveno a napsáno, že Fráňa Šrámek je básníkem mládí. I když je tato zjednodušená charakteristika oprávněná, nepostihuje zdaleka všechny jeho verše, jak už bylo naznačeno v předchozí kapitole. Tato podoba Šrámkova básníka mládí, ve které se postupně odpoutává od bojů, snah změnit svět a touhy být

⁴ Tuto básně napsal Šrámek do památníku své budějovické přítelkyni a je datována 16. 1. 1902.

někým jiným, tak charakteristických znaků anarchistické revolty, je podoba smířlivější a hledající nové náměty a myšlenky životní pravdy.

Téma mládí prostupuje celou Šrámkovu tvorbu. V určitém období jeho života však tvoří symbol zvláště výrazný. Je to období nastávající po rozpadu anarchistických revolučních nadějí, kdy se Šrámek vyhraňuje individuálně a dozrává v něm potřeba zachytit základní momenty a hodnoty života. Toto období Šrámkovy tvorby je ohraničeno románem *Stříbrný vítr*, prostupuje k druhému Šrámkovu dramatu *Léto* a pomalu doznívá ve sbírce *Splav*. *„Obraz mládí, jak vystupuje z těch dvou básnickových knih a jedné hry, je svým způsobem věčný. Promlouvá z nich první rozjitření citu, s jejich hrdiny poznáváme citová poblouznění, zklamání, pokorné i radostné návraty ke studánce lásky. Opojení smyslů tu obléká přírodu i život do důvěrné sváteční podoby.“* (J. Šimůnek, 1974, 114).

Mládí a dospívání tvoří nosnou osu celého Šrámkova díla. Obrací se k němu jako k podstatě impresie, dojmu. Mládí trvá jen chvíli, nevíme, kdy začalo, ale naprosto jistě víme, kdy skončilo. Mládí je to nejkrásnější v životě člověka, protože jen mladý člověk už není naivním dítětem, ale ani člověkem skeptickým, znuděným, smutným a předsudky či konvencemi ovládaným. Mládí je vítr ve vlasech, ono otevřené okno s výhledem na řeku. Ale je nutné jej uchopit, než zmizí v nedohlednu, zachytit ten okamžik, kdy se v mladém člověku odehrávají ty nejdůležitější a nejkrásnější přerody spojené s poznáváním života a především lásky. A samozřejmě ještě příroda, ta je největším přítelem mládí. Je nespoutaná, neutěšená, klidná a zároveň divoká. Ve Šrámkově tvorbě hraje velmi významnou roli. Nejen, že dokresluje pozadí, ale sama ovlivňuje chování a myšlení postav, které se nechávají

unášet horkým počasím veselého léta nebo studenou a smutnou zimou.

Mládí jako symbol lze vysledovat také v básních a povídkách v období Šrámkovy revolty a počátků jeho tvorby. Právě proto, že je to období, kdy sám Šrámek byl mladý, prostupuje tento motiv i ty básně, jejichž těžiště se hledá v projevech protestu, smutku či vzdoru. Už ze samotných názvů básní uspořádaných později do sbírek Života bído, přec tě mám rád a Modrý a rudý, jasně promlouvá tematika mládí: Svatba, Naše svatební či Milenec. Pochopitelně i z tzv. revoltujících básní plných skepse, cynismu i zklamání, cítíme dech mládí – naději v básni Uprostřed cesty, výsměch vlastním studiím v básni Curriculum vitae, zklamání a pocity bezmocí z války v básni Zas mne držíš kolem krku.

1.4.1 Žena

*„Mé mládí bylo vždy puženo k ženám. Byly ustavičným jeho nepokojem. Stály na konci všech cest, pod každým stromem, jablko a slib v ruce...“
(F. Šrámek, 1956a, 110)*

Žena v díle Fráni Šrámka zastává velmi významnou roli a prostupuje celým jeho dílem. Někdy je mladou, křehkou a něžnou dívkou, jindy je starší a rozumnější ženou. Může být citlivá i bezcitná, nejistá sama sebou i pevná jako skála. Něžnou ji postřehneme v teskně znějících básních Splavu, hrubou v prvních povídkách se sociálním aspektem. Ženou bezradnou a bezmocnou je matka Jeníka Ratkina ve Stříbrném větru, ženou smířenou a vyrovnanou na druhé straně je matka Slávky Hlubinové v Měsíci nad řekou. Žena sebevědomá a toužící po mládí je Valča Peroutová v Létu, dívka nezkušená a naivní je Lidka v Červnu. Takto bychom ve výčtech různých podob ženy ve Šrámkově díle mohli pokračovat.

Nejpozoruhodnější na všech Šrámkem vytvořených postavách žen je rozkreslení jejich citových pohnutek a nálad. Šrámek se snaží zachytit a popsat psychické stavy žen v nejrůznějších jejich situacích. Je však důležité zdůraznit, že jejich sociální postavení ve společnosti je důležitým prvkem v počáteční Šrámkově tvorbě, později se k ženě vrací především v souvislosti s mládím, láskou a životem.

Velmi diskutovaným tématem v anarchistických časopisech bylo postavení ženy ve společnosti a její vztah k muži. Nutnou změnou jejího postavení ve společnosti i samotnými erotickými vztahy a náměty se zabývaly polemické i teoretické statě Neumanna, Gellnera i Šrámka. Vycházely z odsouzení měšťáckých neupřímných vztahů a snažily se přijít na nějaké řešení. K zlepšení postavení ženy by

podle anarchistů mělo dojít prostřednictvím odstraněním finanční závislosti ženy na muži, jejím vysvobozením jako milenky i matky. „Zvláštní pozornost věnovali anarchismem ovlivnění spisovatelé také požadavku „volné lásky“. Pod tímto pojmem nechápali sexuální promiskuitu ani popření citových vztahů, nýbrž vymanění lásky a ženy z pout peněžních vztahů a pokrytecké morálky. Lásku pokládali za svobodný projev lidského individua a jeho bytostných potřeb.“ (P. Čornej, 2001, 101).

Anarchismus dává ženě svobodnou vůli rozhodovat o svém životě, ale v podstatě nedovede obohatit svůj vztah k ní a rozšířit jej o něco víc, než je erotika. Odsuzuje manželství a vidí v něm jen soukromé vlastnictví, chápe vztah muže a ženy jako sobeckou záležitost erotického prožitku. Tento pohled měšťácké pokrytecké lásky můžeme sledovat i v povídce Její svatba. „Bil jsem zase marně hlavou o zavřené dveře, za nimiž Ona podléhala a přijímala povolně legitimní oplzlosti jako něco velmi přirozeného...“ (F. Šrámek, 1956a, 119). I když je Šrámek spjat i s touto formou anarchistické revolty proti měšťáctví, vidí obsah lásky hlouběji.

Širší nástup milostné tematiky nastává u Šrámka v povídkovém souboru Sedmibolestní, které poprvé vyšly v roce 1905 a v nichž si Šrámek klade otázky příčin zrady v lásce a zkoumá psychologii lidského nitra pohlceného chorobnou vášní či neopětovanou láskou. Je tomu tak i ve výše zmíněné povídce Její svatba, kde Šrámek rozebírá trýznivé stavy mladého muže, jemuž se vdává jeho láska. Jednotlivé okamžiky jediného dne v psychice zhrzeného mladíka rozkresluje lyrizovaným stylem. Zdenčinu lásku mladík vnímá jako povrchní. „Byli jsme prapodivně svázaná kytky, žalostný podvod, kterým jsme usýchali po několik týdnů; nikdy se plavovlásce nezatoulaly sen a touha dále než k oknu pokoje, v němž jsme dleli, neb za roh ulice,

již jsme právě kráčeli.“ (F. Šrámek, 1956a, 110). Přesto je Zdeňka přirovnávána ke kočce, která se zakousla v mladíkovu šiji a vypila mu všechn život. Mladík se zpočátku lituje, potom přemítá o obecně nepochopitelné rozdílnosti duší žen a mužů, přechází ke smíření a radosti z vlastního utrpení, ve kterém setrvává, protože neví, jak se s ním vyrovnat. Cítí se být mrtvým člověkem „Já jsem již rok mrtvý, vy jste již rok vdána“ (F. Šrámek, 1956a, 115) a všední dění mu připadá směšné. Zároveň přiznává, že možným řešením tíživých stavů je najít v nich zalíbení „(...) zkrásněl jsem nějak tou bolestí, tak se mi zdálo. Počal jsem být velice uznalý k své bolesti, snad jsem v ní dokonce našel jisté zalíbení, hýčkal jsem ji.“ (F. Šrámek, 1956a, 114). Jediné vysvětlení příčin Zdenčiny zrady, které pak převádí na všechny ženy, je přesvědčení, že ženská povaha je hlubina muži nepochopitelná „Konečně jednoho dne pochopím... co jsou ženy. To pochopím i Vás, Zdášo... Pochopím, co jsem dnes viděl tam na nádraží tváří v tvář. Pochopím, že je ještě jiný hlad než ten, který mají muži. A ty dva hlady že si nemohou nikdy rozumět, nikdy...” (F. Šrámek, 1956a, 122).

Nové zobrazení problematiky milostných vztahů je čitelné v povídce Lavina. Zde se Šrámek pokouší rozkreslit příčiny konce lásky mezi dvěma svobodnými lidmi a poprvé staví do role obhájkyň opravdové pevné lásky ženu. Krista znázorňuje Šrámkovu představu o tom, že síla skutečného citu nemůže být narušena a zničena žádným třetím člověkem. Ivan je zdrcený smrtí Lidky, se kterou měl dříve vztah a která se kvůli němu otráví a zemře. Když se vrátí domů ke Kristě, dozví se, že Lidka před smrtí Kristu navštívila a zničená svou neutěšenou láskou si před ní klekla: „Nevím, jak mnoho nutno milovat, aby se pro tu lásku mohlo před jinou ženou klečet. Nepochybuji, že mnoho, mnoho. Ale vím, že je to bezcestí lásky, že tu nevyšlo srdce

k vítězství, ale k porážkám.“ (F. Šrámek, 1956a, 106).

Šrámek si vytvořil ideu, že velkou silnou lásku nesmí nic zničit a nesmí být poznamenána výčitkami, že způsobila někomu dalšímu bolest. Tuto sílu vyžaduje Krista nejen od sebe, ale také od svého muže. Domnívá se však, že Lidčinu smrt sama způsobila a když Ivana vidí zdrceného, ničí i svou lásku k němu.

Svědectvím utrpení muže, který žije po boku duševně chudé ženy, je povídka Shledání. V ní Šrámek typizuje měšťácké manželství, které v muži ubilo všechny sny a touhy, ale nakonec ho přivedlo na cestu smíření. Vystává však otázka, zda to, co Šrámek připisuje měšťáctví, není jen běžný běh života, protože všechna mladá křídla se jednou unaví a všechny sny se neustále přehodnocují. Šrámek zde nenaznačuje příčiny duševního stavu, do kterého se Stanický v průběhu života dostal. Nenaznačuje, proč si vzal ženu, vedle níž se necítí být šťastný, dokonce si ani nejsme jisti, zda Stanický je nešťastný. Šrámkova lyrizace nám poskytuje pouze dojem, že přání a sny mladého člověka nemohly být naplněny pro pokrytectví a falešnou morálku měšťáctví.

Do protikladu ke Stanickému staví Šrámek muže, který se vzdal života po boku ženy a žije svůj samotářský život. Mařan je Stanickým obviněn, že přišel rozdmýchávat dávno zapomenuté: „ ...vid', Mařane, že jsi přišel burcovat strašidla? Nemysli si, že bys zburcoval něco jiného, svědomí, bývalou sílu vůle na příklad; a ublížit jsi mi přece nepřišel, což...? „ (F. Šrámek, 1956a, 140).

Stanický, ač již zvyklý na to, že musel kamsi odložit své mladické ideály, nechává se Mařanem zviklat. Jakoby se i styděl, že vedle v místnosti pláče malé dítě. Snaží se Mařanovi vysvětlit svůj duševní stav: „Podle všeho přichází v životě doba,

kdy už to nepůsobí rozpaky, kdy už to nebolí... To je asi stadium, kdy člověk a život podívají se sobě řádně do očí, učiní spolu rozumný kompromis, vymezí si vzájemné slevy a ústupky... Jen to je zvláštní, že přijde doba, kdy už to nebolí..." (F. Šrámek, 1956a, 137).

Šrámek ve svých povídkách a později i v románu *Stříbrný vítr* nezapomíná na možnosti jiné životní volby a prostřednictvím společensky téměř zavržených lidí opět ukazuje, že volbu činí člověk sám, že se svých snů vzdávat nemusí a že bojovat se dá celý život. Takovým člověkem, kterým je v pozdějším *Stříbrném větru* osamělý ale šťastný strýc Jenika Ratkina, je ve Šrámkově rané povídkové tvorbě právě Mařan. *„Ano, milostpaní, buď bohu žalováno: jsem starým mládencem. A je tu přitěžující okolnost: nemíním se polepšit.“ (F. Šrámek, 1956a, 138).*

V povídkovém souboru *Prvních jedenadvacet se dvojí Šrámkův motiv, motiv dívky či ženy, jejíž touha po velké lásce je utopena v blátě života společnosti, a motiv zotročení mladého člověka v důsledku války, v různých variantách stále vrací. Ačkoli tyto povídky nedosahují tak výrazné umělecké hodnoty, jsou důležitým svědectvím vývoje Šrámkových názorů na společenské chápání milostných vztahů a na lásku samotnou. V těchto povídkách nalézáme prameny k řešení milostné problematiky v pozdějších *Křížovatkách* i ve *Splavu*.*

Žena, v krátké epizodě svého mladého života, je zachycena ve Šrámkově prvním dramatu *Červen*, které bylo poprvé hráno v květnu roku 1905 na všestudentské slavnosti anarchistického rázu v souvislosti s revolucí v Rusku. Hra však nejspíše vznikla již v roce 1901, podle básnickovy datace na rubu titulního listu. O rok později, v roce 1902, napsal Šrámek hru *Dvě království*, která byla spolu

s Červnem zadána do soutěže pro studentské slavnosti, ale zde se ztratila a byla opět nalezena až v roce 1937, kdy byla také poprvé uvedena na jevišti.

Aktovka *Červen*, hra o jednom dějství, je jedním z prvních dramát, které se zabývá studiem ženského nitra. Aktovka byla velmi oblíbeným žánrem dramatiky konce 19. století, stala se také formou prvních Šrámkových dramatických pokusů. Krátký útvar bez nosného tématu a jasného děje dával možnost vytvořit subjektivní impresionistickou hru.

Červen se snaží na velmi malém prostoru vystihnout krátký okamžik pocitů, dojmů, rozechvění a náladovosti bez jasného rámce. Víme, že hlavní hrdinka Lidka cosi prožívá, že její bratr Jeník a jeho kamarád Lošan jsou prostředníky toho, co Lidka prožívá, ale nevíme s jistotou, zda se právě zamilovala nebo zda je pouze chvilkově a neurčitě poblouzněna. Maminka Lidky a Jeníka, paní Ledyňská se stejně jako maminka Slávky v pozdějším *Měsíci nad řekou* stává pozorovatelem, tím, kdo se bojí neurčitých pocitů dospívajícího děvčete. Situaci dokresluje letní nálada, slunce, teplo, dokořán otevřené okno; stejné prostředky, které vnímáme jako nepostradatelné u dalších Šrámkových dramát.

1.5 Buřiči a Stříbrný vítr

Své místo v rané tvorbě Fráni Šrámka zaujímá i nedokončený román Buřiči, který začal psát v roce 1905 a uveřejňovat v románové příloze časopisu Omladina v roce 1906. Ještě téhož roku byl však časopis zastaven policií. Buřiči dále vycházely v časopisu Nová Omladina. Šrámek je v té době uprostřed rozsáhlé veřejné činnosti. Přispívá básněmi i povídkami do mnoha časopisů. Píše články o politické, literární a kulturní problematice. Nechtěl-li vystoupit z veřejného života, musel ustoupit od rozepsaného románu.

Nedokončený román Buřiči je první verzí Stříbrného větru. Jeho děj se odehrává v prostředí malého města a hlavní postavou je zde chlapec Jan Malvín, který je v pozdějším Stříbrném větru přejmenován na Jana Ratkina. V první části románu se dovídáme, že Jan Malvín je synem úředníka, který si na něho stěžuje učitel Řeřichoví. Jan se bouří proti otcově moci. Stejně jako ve Stříbrném větru má i v Buřičích hlavní hrdina věrného přítele, s nímž uniká od starostí do přírody. Na lukách pak spolu naslouchají tajemnému znění „stříbrného větru“.

V druhé části románu Jan Malvín vypráví o svém vztahu k rodičům a učitelům v mládí, o vývoji svých názorů, na které navazuje příběh o vojenském cvičení. V této části se tedy Jan Malvín stává dospělým mužem, který má za sebou školy i vojenskou službu, stává se spisovatelem a účastní se dělnického revolučního hnutí.

Třetí část nedokončeného románu vypráví o studentovi Stachovi, který má hlad a nemá peníze, vypráví o jeho procházkách na Petřín a o setkání se stejně hladovým Gutychem. Spolu pak náhodou potkají dívku, která jim poskytne peníze na

oběd. Tato část patří již do pozdější doby, ke které se Šrámek ve Stříbrném větru nedostal. Stříbrný vítr totiž končí v době, kdy Janu Ratkinovi bylo osmnáct let. Nemohl se tak jako Malvín poznat se Stachem a Gutychem. Ale i Ratkin poznává během studií kamarády, kteří v jeho rozletu sehrávají důležitou roli.

Čtvrtá a pátá část Buřičů nemá s pozdějším Stříbrným větrem téměř nic společného, autor tyto části zcela vyřadil.

Román Buřiči přestal Šrámek psát asi v květnu 1906 poté, co jej Nová Omladina přestala uveřejňovat. Román tak dospěl do 64 stran a zůstal nedokončeným torzem. Dvě jeho části pak zařadil jako samostatné povídky do knihy Kamení, srdce a oblaka, kterou vydal v říjnu 1906. Po několika měsících se vrátil ke zbylé části románu a na základě první části nedokončených Buřičů s přidáním ještě jiných starších povídek, začal koncem roku 1906 nebo začátkem roku 1907 tvořit nový román, Stříbrný vítr.

Román s ústřední postavou spisovatele a anarchistického publicisty Jana Malvína měl být generačním autoportrétem a vyznáním hrdinů – buřičů, jejich zážitků a postojů z raného mládí. Do Stříbrného větru pak přešly už jen některé části z Buřičů. Částí o Ratkinově vzpouře proti otci při strýcově návštěvě a nespravedlivém trestání spolužáka Malkuse ve škole, naznačil Šrámek svůj přechod od generačního autoportrétu a osobního vyznání k obecnému symbolu. Problematika dětství a dospívání, nepochopení dospělých, snaha najít odpovědi na všechny otázky, najít cestu k pravdě a smyslu života, jsou už témata obecně lidská. Rané období tvorby se uzavírá a Šrámek nastupuje novou cestu započatou Stříbrným větrem.

II. Fráňa Šrámek – básník života

2.1 Román Stříbrný vítr

Knižně vyšel Šrámkův generační román Stříbrný vítr, který se měl původně nazývat ještě v duchu anarchistických gest „Nestydatí“, poprvé v roce 1910. Podle M. Otruby (2000a, 515) „geneze jeho textu sahá však zjevně až k počátku století. V rozmezí 1903-1908 publikoval Šrámek porůznu sedm samostatných próz, které se pak – po větších menších úpravách a uzpůsobeních – staly součástí románu, aniž byly při svém prvním otištění jmenovitě uváděny do souvislosti s budoucím Stříbrným větrem.“ V něm se autor vrací ke svému mládí a dětství, které zůstává oslavováno, ale je již viděno očima zralého a zkušeného muže.

Stříbrný vítr psal Šrámek spolu s prvními básněmi sbírky Splav. Do románu byly zařazeny části výše zmíněných Buřičů a motivy ze starších povídek. Z Buřičů byly do Stříbrného větru přeneseny celé kapitoly. Hlavní rozdíl mezi hrdiny, Janem Malvínem a Janem Ratkinem je v tom, že Malvín je ve věku, ve kterém byl tehdy píšící Šrámek, je spisovatelem a anarchistou, bouří se proti společnosti a pokrytectví měšťáctví. Tohoto postoje se ve Stříbrném větru zřekl ve jménu obecně lidských problémů, zaměřil se na vlivy, které určují životní směr dospívajícího chlapce. Rodina a škola Ratkinovi dávají i berou, mají kladný i záporný vliv.

Zásadním rozdílem v koncepci obou románů je Šrámkova snaha vyloučit z Buřičů podrobnější vyprávění o dětství a dospívání Jana Malvína, zatímco ve

Stříbrném větru je tomu naopak. Zde se Šrámek přímo oddává tomu, co v Buřičích potlačuje a zapírá. Stříbrný vítr tedy zastupuje mládí a dospívání, vyrovnává se s buřičskými ideály a hledá další cestu k objektivizaci.

Román postupně odmítlo vydat několik nakladatelů a čten ve své době byl jako dílo v podstatě kritické, jako kniha o těžkém lidském údělu. Teprve v novém literárním a životním kontextu a v kontextu další Šrámkovy tvorby v poválečném období bylo zdůrazňováno, že podstatou románu je láska k mládí a životu s odkazem na závěrečnou scénu: *„Život! Život! – Jeho slávě se pokloňme, jeho chválu zpívejme! Na bližších a bližších kopcích hoří za noci jeho ohně. Posly už vyslal a my v jejich ruce složili sliby své oddanosti. Chceme milovat velikého a krásného vašeho pána, tak to vyřídte, poslové! Chceme jeho barvy nosit a v jeho barvách vítězit! Chceme být takoví, aby jeho oko na nás s hrdostí spočinulo, aby se usmíval, pokyvuje hlavou k rytmickému našemu pochodu! Ale vyřídte mu, ať nás nezradí, ať nás neprodá! I s sním – vyřídte mu to. A chválu jeho že zpíváme, nezapomeňte...!“* (F. Šrámek, 1964b, 242).

Autobiografického základu díla se později dotýkal sám Šrámek a v doslovu k 2. vydání z roku 1920 doznává, že obraz Ratkinových gymnazijních let vyrostl z jeho studentských zážitků v Písku. Původně samostatné prózy, které pak vešly do Stříbrného větru, avšak vznikaly v době, kdy autorská představa budoucího románu se teprve začínala formovat, měly za látkový základ vlastní autorovy zážitky a poznatky z mládí, a co je podstatnější, mladiství hrdinové předcházejících povídek mají shodné charakterové dispozice, i když vystupují pod rozdílnými jmény.

Podstatou dlouhého a složitého vývoje Stříbrného větru, od povídek až k Buřičům, je

přechod k ústřednímu tématu, od společenského k individuálnímu. V Buřičích Šrámek líčí postoje mladých k danému sociálnímu řádu, ve Stříbrném větru se však od tohoto námětu posouvá k obecně lidskému problému, k problematice mládí a dospívání. Podařilo se mu tak odpoutat se od své doby a zaručit románu nesmrtelnost i přes nutně dobové zabarvení. „*Stříbrný vítr stojí jako první Šrámkova velká práce těsně za hranicí, která zjevně oddělila jeho teď už se uzavírající tvorbu mladistvou, zpravidla primárně spjatou s danou historickou situací, od veškerého díla nově následného, jež sice setrvává se svou látkou v básníkově době, avšak hledí nad ni, k tomu, co se týká člověka jedince obecně a mimočasově, co tedy není poplatné jeho dějinné příslušnosti.*“ (M. Otruba, 2000a, 521-522). Hrdina románu se stal reprezentantem určité podoby mladých lidí sice doby dávno minulé, ale v podstatě aplikovatelné i na dobu dnešní. Čteme-li mezi řádky, nemůžeme přehlédnout, že s podobnými problémy, se kterými se potýkal Jeník Ratkin a jeho vrstevníci, potýká se i dnešní mládež. Je to především pocit nepochopení starších, jejich netolerance potřeb mladého člověka a také jejich neúcta k samotnému mládí. Jan Ratkin bojuje za své přesvědčení, že mládí se má podporovat a ne ubíjet a že život se má žít. Proto je otevřený všemu novému a neznámému, nic nezavrhne a ničemu se nebrání. Navštěvuje odvrhovaného spolužáka Staňka a setkává se tak s úplně jinou společenskou vrstvou – dům plný lidí, kteří se smějí, vášnivě vyprávějí, pijí alkohol a tancují. Ženy, které se nestydí s muži mluvit a dotýkat se jich. Témata, o kterých se obvykle otevřeně nehovoří. To vše Jeníka láká, to vše poznává a snaží se vytvořit si vlastní názor na to, co je dobré a co ne. Vše, co se v mladé duši děje, všechny pocity se neustále proměňují, není konce pochybností a nervozity. Prudké změny nálad

souvisí s racionálně nevysvětlitelnou touhou, která mládí žene vpřed za „stříbrným větrem“. Pro dnešního mladého člověka to nemusí být „stříbrný vítr“, který jej žene dopředu za snem, touhou či poznáním. Společné však pro Ratkina z minulého století a Ratkina nového tisíciletí bude snaha hledat svou vlastní cestu přes všechny překážky, společenské, rodinné a další, hledat cíl nekonečné cesty, uspokojení duševních potřeb a smyslu vlastního bytí.

Stříbrný vítr uzavírá etapu mladého buřičství, vyrovnává se s ní už se zmoudřelým odstupem, ale uchovává její lidské hodnoty. Šrámek nalézá v mládí nejčistší a nejkrásnější hodnotu života a člověka.

2.1.1 Rodina

Stříbrný vítr je svědectvím o lidském dospívání. Téma je tedy obecně lidské. Mluvčím je nesmrtelné mládí, které stylem typickým pro Šrámkovu tvorbu - výraznou subjektivností, použitím polopřímé řeči a v náznacích i vnitřního monologu, k nám promlouvá prostřednictvím hlavního hrdiny, Jana Ratkina. Jeho dětství a rodinné zázemí je popisováno stručně, jakoby bez vyšších významů a je překročeno několika vzpomínkami na dobu, jejíž důležitost si Ratkin uvědomuje až v době dospívání. Důležitou otázkou však je, zda by měl Jeník stejné pocity, nálady a pohnutky, kdyby prožil bezstarostné a šťastné dětství. Domnívám se, že nikoli. Jeník je nepochopen už v nejtětlejším věku svým otcem, který se v myšlení a chování podobá snad všem těm zatrpklým pánům, kteří Jeníka obklopují i ve škole. Není milý, příjemný, vstřícný, přívětivý ani veselý. Jeník má z něho strach, necítí v něm oporu, nedůvěřuje mu jako blízkému člověku. Nepovídají si spolu, Jeník se mu nesvěřuje. Otec se nezajímá o to, co by jeho syn chtěl, po čem touží, co si přeje. Zajímá se jen o to, zda je jeho rodina počestná, zda se syn chová tak, jak je zvykem. Mravnost jako heslo myšlení doby je pro tento román nejdůležitější. Ač všechny postavy ve Stříbrném větru jdou svou vlastní cestou, nikdo není zcela bezchybný. Každý má hříchy, velké i malé, rozdíl je pouze v tom, jak moc jsou lidé schopni je skrýt a obelhávat své okolí. Čím jsou lidé starší, tím jsou na určité způsoby svého chování navyklejší. Otec měl možná kdysi také jiné představy o svém životě, ale dnes ví, že pro blaho rodiny a svoje byl nucen se jich vzdát. To už si ale nechce připustit, protože na vše smutné je lepší během let zapomenout, a tak místo aby byl ochoten svého syna chápat a respektovat potřeby a

chování dospívajícího chlapce, zahajuje s ním boj. Pokud se Jeník nebude chovat podle zvyklostí společnosti, počestně a mravně a bude rodinu vystavovat zlým pomluvám, nebude s ním otec za dobře. Rodina Ratkinů má dobrou pověst, kterou Jeníkův otec dlouho budoval, kterou však poněkud pošpinil strýc Jiří. Strýc Jiří se v románu vynoří pouze na pár okamžiků, je však hluboce vryt do Jeníkovy duše. Strýc se totiž rozhodl žít jinak, být šťastný a svobodný. Jeník mu byl vlastnostmi a myšlením podobný, také fyzicky se mu podobal více než otci. Strýc procestoval půl světa, zatímco Jeník se pohyboval na stále stejných místech. Příroda, která ho obklopovala, mu však dávala sílu. Chodil po loukách a lezl po skalách, pozoroval stříbření vody v řece a v duchu ztotožňoval útlou břizku s dívkou, na kterou stále myslel. Volání stříbrného větru bylo pro něj znamením, že někde na něho čeká život. I strýc Jiří to volání znal, ale jednoho dne jej přestal slyšet. Dokonce i profesor Ramler ten vítr znal, jakoby Šrámek chtěl tímto tajemstvím propojit všechny postavy svého románu, které měly něco společného. Byla to víra v něco lepšího a většího, bez ohledu na věk a postavení. Jeník byl ještě naivním chlapcem, ale život už ho naučil, že ne všichni ho chápou a jsou vstřícní. Vlastní otec pro něho neměl hezkého slova, matka se ho občas zastala, ale postavení ženy ve společnosti v této době neumožňovalo, aby učinila nějaký radikální krok.

Strýc je tulákem právě proto, že v životě uposlechl hlas svého srdce. Zaplatil za to společenským zavržením a také tím, že neměl vlastní rodinu a stálý domov. K Jeníkovi byl přístupný, zatímco jeho vlastní otec trpěl neustále předsudky, které jeho chování podmiňovaly. Otec se odcizil a Jeníka pouze káral, snižoval ho, urážel a něco mu přikazoval. Přestože to Jeník nikdy explicitně nevyjádří, víme, že svého otce

neměl příliš rád, snad se ho i bál a nenáviděl ho.

Rodina je pro Šrámka výchozím bodem k utváření osobnosti, pohledu na život a na svět. Je prazákladní hodnotou, která by neměla dítě jen svazovat, ale naopak by mu měla otvírat dveře, ukazovat mu cestu a být jistotou, ke které se i dospívající mladík může s důvěrou vracet. To však vždy neplatí, zvláště když je dítě nechtěné, například ve výše zmíněné rané povídce Ejhle člověk nebo v pozdějších Křížovatkách. Vilík Gabriel jako ústřední postava románu Křížovanky hledá příčiny své existenciální krize právě v rodině, která mu nikdy nebyla oporou. Jako nechtěné dítě a později dospělý muž neschopný nalézt duševní rovnováhu, je hluboce poznamenán nedostatečnou láskou a nepříznivým prostředím domova.

2.1.2 Škola

Zestárlé a zasmušilé muže vidí Jeník všude kolem sebe. Není to pouze otec, jsou to i kantoři na gymnáziu, kde Jeník prožívá nejednu nepříjemnou a nespravedlivou chvíli. S nejpřísnějším a zlým výrazem poučuje katecheta o mravnosti snad každý den. Na nikoho ze studentů nepohlíží jako na člověka schopného samostatného uvažování, neustále zastrašuje a vyhrožuje. Jeví se jako člověk, který nic necítí a myslí si, že je bezchybný. On také zabraňuje mládí v rozletu. Nedovolí mladé duši vykvést a oddat se touhám, které ve svých počátcích nemají žádné nemorální a špatné základy, jsou naopak nevinné a naivní, jen lační po svobodě, volnosti a kráse. *„Přicházeli profesori, jeden po druhém. Ale nebyla to žádná neobyčejná zvířata. Byli to skoro vesměs nepříjemní lidé, kteří vnášeli zimu. Jejich obličej se podobaly se nasazeným maskám, byli slídíví a nedůvěřiví jak hlídači a měli směšné zvyky. Zapomněli asi, že by mohli býti milováni; chtěli být jen obávaní. Tohle bylo ovšem lehčí a nebylo třeba příliš se namáhati. Nemuselo se přitom ani mnoho křičet, mohlo se dokonce šetřit hlasem.“* (F. Šrámek, 1964b, 49)

U Šrámka jdou tyto touhy ruku v ruce s krásami přírody. Příroda je jeho hlavním hrdinům nejbližší a jediná jim rozumí, když nevědí, kam se se svými pocity skrýt. Řeka, květiny i stromy jsou útěchou ve chvílích smutku i radosti. Jeníkovi je příroda přímo vášnivou láskou, když má jen trochu času, už se toulá krajem. Příroda je dárce jeho života.

Vedle necitlivého otce a profesorů jsou tu ještě další nechápaví dospělí – staří, znudění a znechucení životem, nemající na práci víc, než znechucovat život

těm, kteří z něho ještě mají radost. Ve Stříbrném větru jsou to například lidé, které Ratkin potkává v domě, kde bydlí při studiích. *„Byli to ubozí, životem odložení lidé, viděli svou úlohu v tom, by dobíjeli, co nedobila škola. Přísnost vyšla často naprázdno, drobic se směšně nárazem o urputné mládí; tož aspoň slídili“* (F. Šrámek, 1964b, 51). Takovou osobou byla bytná, u které Ratkin bydlel na studiích. Po večerech stála u dveří a čekala na studenty, aby jim mohla vynadat za hříchy, kterých se rozhodně museli dopustit. Špehovala za dveřmi a vyhrožovala, že vše napíše rodičům. Udělala to a způsobila tím Jeníkovi doma krušné chvíle. Vymyslela si mnoho špatného, aniž by věděla nebo chtěla vědět, co je pravda. Obvinila ho z toho, že se místo studia potuluje a schází s komediantkami od divadla a důstojnickými paničkami. Otec si nenechá nic vysvětlit, synovi nevěří a zavrhuje ho.

Jako světlo v učitelském sboru působí mladší profesor Ramler, který se snaží zachránit, co se dá. Pouští se do boje s vyššími autoritami, s katechetou, který i jemu začne vyhrožovat. Do protikladu ke starému a zlému katechetovi je tedy postaven mladý a chápavý učitel. Je to proto, že i on ještě slyší „stříbrný vítr“? Ramler radí Ratkinovi, aby nebojoval za svou pravdu, za čest a spravedlnost. Aby si svou víru uchoval pro sebe a ty, kteří za to stojí. Odsuzuje tak zbytek učitelského sboru, který vyloučí ze studií dlouho pronásledovaného a „pochybného“ Zacha, Ratkinova velkého přítele. Ramler jediný rozumí dospívajícím chlapcům, když obhajuje mládí v rozhovoru s Ratkinem: *„Mládí by mělo zavolat takovým výkřikem, který by se zabodl do prsou jako nůž. Po špičkách má se chodit kolem mládí, neboť tam, kde je skutečné, krásného života schopné mládí, tam se stále leží v bolestech; po špičkách chodit a ne řinčeti železy. Mládí klesá a trpí, vstává a trpí. Spikli se proti mládí: zdraví*

se mrzačí, ranění se neobvazují a zbloudilým neukazuje se cesta—, (F. Šrámek, 1964b, s. 214).

Jeník neustále přemítá o tom, proč tomu tak je. Proč se ve škole musí učit nazpaměť tisíce nesmyslných pouček a přitom to, o čem se domnívá, že by potřeboval k životu skutečně, je tak vzdálené, nedostižitelné a tabu. Vše je mladým zakazováno nebo příkazováno, jsou nuceni poslouchat starou a „zkušenou“ starší generaci, pro Jeníka spíš práchnivějící, která se cítí být oprávněná určovat a kontrolovat cesty dospívajících. Jenomže to vše dělá ve jménu falešné morálky a pokrytectví, což si nedokáže přiznat. Neuvědomuje si tak, že „přistřihuje křídla“ přehnaně a zbytečně, že zahazuje do bláta ideály a nadšení mladých. „(...) desetkrát raději zakaž a jednou dovol, klesti, cepuj a nepopust!“ (F. Šrámek, 1964b, 12). „Proutku-li neohneš, dokud je mladý a tenký, se stromem potom už ničeho nepořídíš.“ (F. Šrámek, 1964b, 18).

Šrámek ve Stříbrném větru dává jasně najevo svůj odpor ke starému, které brání mládí v rozletu. (...) *Dům, přilepený k zbytkům někdejších městských hradeb, měl už nějaký starý, plesnivý letopočet, průjezd studeně páchl jak zahnívajíc studna, v tmě schodiště krvácela červená lampička, jak vyslizené stařecké oko...*“ (F. Šrámek, 1964b, 51). Zesměšňuje vše staré, aby dal revolučně najevo, že i mládí má k životu co říct a že by se umělo uhájit, kdyby bylo třeba.

Jan Ratkin, unavený přetvářkou, kterou vidí na každém kroku, smutný z chování lidí kolem sebe a rozpolcený z milostných zážitků, se dokáže přes všechny překážky radovat. Raduje se z krásy, kterou vidí kolem sebe. Je to opět ta, která neumí promluvit. Příroda ho utěšuje a naplňuje nadějí, „stříbrný vítr“ šeptá sladká

slova o životě, ve kterém všechny zásady dlouho již nefungují a ztrácejí význam. „(...) podivná myšlénka mu přišla, a jako by si ji byl ani sám nevymyslíl, nýbrž někdo jiný mu ji vložil do hlavy. Tak tu trčela jasná náhle a hotová: umře. Musí umřít. Udělá něco, aby už nebyl. Ještě dnes to snad udělá nebo zítra, ale provede to, to je jisté. Neboť nechce dále žít na tomhle světě, kde jej nespravedlivý, krutý, mstivý bůh vhání do osidel hříchu, jen aby mohl s posměchem trestati.“ (F. Šrámek, 1964b, 110). „Ne! To ne! Ať mne teď slyší, co říkám: Nevěřím – že je bůh!“ (F. Šrámek, 1964b, 113). Jeník se tak, stejně jako každý mladý člověk, ocitá na rozhraní dvou světů. Jeden je ten, který je nám určován, v němž víra v boha je nutná a povinná, druhý je ten, kterému věří víc, protože je logičtější. Ve víře v boha hledá logiku už jako malý chlapec, když se babičky ptá, proč bůh zabil toho pruského vojáka, který měl dobré oči.

2.1.3 Sexualita

Stříbrný vítr je románem lidského dospívání, přerodu chlapce v muže. Ratkinovo dospívání je v románu individuální, ale trápení s ním spojená jsou obecná. Touží po lásce, píše zamilované verše, rozhlíží se po ženách, obdivuje je a přitom je zatím vůbec nezná. Eroticky a sexuálně se probírající mládí je plné vzdoru, síly a touhy po něčem krásném, co nelze najít a uchopit.

Jeník je na rozdíl od svých kamarádů nezkušený, slovy katechety „morálně čistý“. Chtěl by však také zažít něco, co mu stále zůstává utajeno, ale ví, že to existuje. *„Jeník hledí vzhůru a usmívá se; neví vlastně, co jej nutí, by se usmíval. Nepochybně to, že vidí její nohy; taková už přece ženská a nohy až nad kolena ukazuje, hle! Nějak žertovně je mu z toho... ale pak počíná být přece jen na něco zvědav. Je to vlastně více než zvědavost, i bázeň jakási a vědomí hříchu.“* (F. Šrámek, 1964b, 62).

Ve Staňkově domě, kam je pozván, zjišťuje, jak je snadné se ženy dotknout. Poznává služebnou Elišku, která už se Staňkem cosi prožila. Jeník se červená i při vyslovení slova „hubička“, protože žádné zkušenosti se ženami ještě nemá. Ženu si stále představuje jako rozkvetlou bílou květinu, která se při dotyku musí rozplynout. A když nakonec také prožívá první sexuální zážitky, pořád touží po opravdové lásce, která se mu zatím nezjevila.

Se starší vdovou prožije první sexuální zážitek a je zklamán. To vše však čteme pouze v jakýchsi náznacích a někdy si ani nejsme jisti. *„S tichým šelestem vzdouvala se a vyhrnovala jakási hrozná opona. Když po hodině vyšel, jeho oči*

natrženě bloudily. Šel domů pavlačí. Už se šeřilo; opřel se o zábradlí.“ (F. Šrámek, 1964b, 84). Dostavilo se však pouze zklamání, protože láska se nedostavila. „Něco navždy uprchlého zdálo se mávati na rozloučenou v modré hlubině oblohy a usmívati se skrze slzy; laskavý větřík těšil, ale potěšit nemohl.“ (F. Šrámek, 1964b, 86).

Vedle něho jsou však ve Stříbrném větru muži zkušenostmi již protřelí. Zach ví moc dobře, co je to nevěstinec a nijak zvlášť se tím netají. Tvrdí, že všechny ženy jsou stejné. Nejdřív dělají drahoty, a pak udělají cokoli, jen abys je měl rád. V tom je rozdíl mezi ženským a mužským uvažováním. Žena je ve Šrámkově díle něžnou a citlivou bytostí a pokud se dostává do vztahu s mužem, většinou se zamiluje. Muži mají však jinou tvář. Jednou jsou zamilovaní nebo po lásce touží jako například Jeník Ratkin, podruhé se jeví jako vykořisťovatelé ženského srdce jako například Zach. Pro ženy, jak Šrámek správně odhalil, je sexuální vztah většinou spojen s láskou. U mužů to nebývá pravidlem. Přesto najdeme ve Šrámkově díle zástupce nejrůznějších variant, jaké jsou ve vztahu muže a ženy možné. V povídce Ejhle člověk se žena představuje jako zneužitá bytost, která na svůj „hřích“ doplatila narozením syna. Ten, jak už jsem se zmínila v kapitole 2.3.1 pak na neuváženost svých rodičů doplácí nejvíce. Je nechtěným dítětem, neustále psychicky i fyzicky trýzněným. Žena se zde jeví jako nevyrovnaná osobnost, neschopná smířit se s tím, co si nejspíš sama způsobila.

V dramatu Léto je paní Peroutová vychytralá a svým nejasným touhám je ochotna leccos obětovat. Její činy jsou však důsledkem neschopnosti najít sama sebe. Tento problém neřeší představitelka románu Tělo, ze kterého pak sexuální napětí přímo vyvěrá. Máňa touží po tělesném uspokojení, stále přemítá o nejasných

sexuálních představách. Když pak otěhotní, neuvědomuje si, jaké důsledky z toho plynou. Dlouho jí trvá, než se s tím vyrovná. V průběhu těhotenství i mateřství je občas smutná z toho, že se všechno změnilo a že její první sexuální zážitek skončil narozením malého chlapečka. Není si jistá, zda se chce už na celý život oddat jedinému muži, dokonce uvažuje o nevěře. Touha po novém zážitku ji dovede do bytu kamaráda jejího muže, který po ní dlouho tajně touží. Shodou okolností se mezi nimi nic nestane, i když se pro nevěru Máňa rozhodne. Nakonec je šťastná a spokojená, protože si uvědomí, jak zbytečný a malicherný by její čin byl. Vrací se ke svému muži a utvrzuje se v lásce k němu, která od té chvíle bude hlubší a trvalejší.

Pevná jako skála se zdá být Slávka Hlubinová v Měsíci nad řekou. Ač ji Vilík celý večer svádí, snaží se ji získat nejdřív sladkými zamilovanými slovy, potom upřímným vyjádřením svých tělesných tužeb, svého nedosáhne. Zde je motiv jejího odolání opět jiný než v předchozích dílech. Slávka se cítí být stará na několikahodinové vzplanutí. I když by chtěla, nenechá se ve svém přesvědčení zlomit. Vilík je nejdřív uražen, jak to tak u mužů většinou bývá, nakonec pochopí a rozhodne se se Slávkou dál hrát hru se slovíčky, která v závěru dramatu vyděsí i samotné rodiče vstupující nad ránem do Hlubinova bytu, v němž Slávka s Vilíkem prožije celou noc. Rodiče se zaleknou, co všechno se mezi nimi mohlo stát. Oba si s rodiči chvíli pohrají, když však vidí, jaký mají strach, rozhodnou se říci pravdu. Skutečně, i přes to, že Slávka chtěla, celý svět jí pár okamžiků ležel u nohou, nestalo se nic. Vilík prožil první vzplanutí, imponovala mu zralá a tvrdohlavá žena, která však už bohužel věděla, že se nenechá chvilkovým poblouzněním unést.

Sexualita pak hraje významnou roli i v dalších Šrámkových dílech, v mnoha

povídkách, například v povídce Pozdě ze souboru Osika. V románu Křižovatky fyzické pudy dokreslují zoufalou situaci hlavního hrdiny, v románu Tělo už jejich význam vrcholí – nejsou náhodnými a nechtěnými okolnostmi. Zde už jsou vystaveny na odiv, jsou co nejvíce zviditelněny a jejich existence je nepostradatelná.

Téměř revoluční bylo tehdy Šrámkovo popisování sexuálních pohnutek a ještě revolučněji vyznívá v dobovém kontextu jeho snaha o pochopení ženské psychiky. Čtením mezi řádky Šrámkových povídek, dramát i románů se nám odkrývají tělesné pudy ve své přirozenosti a jednoduchosti. Láska je někdy součástí fyzické přitažlivosti muže a ženy, jindy se bohužel ukáže, že spolu nesouvisejí.

2.2 Povídkový soubor Osika a román Křižovatky

V roce 1910, kdy Šrámek vydává Stříbrný vítr, vzniká komedie Pravda a román Křižovatky. Jednoaktová hra Pravda opět zůstala torsem. Jde o záznam jediného okamžiku, v němž na rozdíl od předchozích dramát, přihlédl Šrámek kromě citových otázek také k politickým. Jan Havlena se vrací po třech letech z vězení ke své ženě Olze a k synovi. Olga se na svého muže těší, ale on jakoby ji nevnímal, stále myslí na další politické zápasy, kvůli kterým byl ve vězení. Oba se od sebe vzdalují, každý má svou pravdu. Olga touží po lásce a Jan touží po naplnění svých dělnických představ. Těžko můžeme soudit, jaké by bylo pokračování a řešení hry, která vznikala v době Šrámkova rozchodu z anarchismem. Avšak i v této nedokončené hře se autor přiklání spíše na stranu citů a pokouší se o analýzu vztahu muže a ženy.

Nástup nové tvůrčí cesty přichází u Šrámků se sbírkou povídek Osika, v níž opět odpoutává svůj zájem od společnosti jako celku a obrací se k člověku jako jedinci. Začíná převažovat problematika psychiky člověka a s ní spojená milostná problematika. Osika se snaží zachytit a vystihnout jemné záchvěvy lidského nitra, což Šrámek demonstroval už samotným názvem. Zobrazením vnitřních prožitků člověka navazuje Šrámek na Stříbrný vítr, kde se tak děje prostřednictvím Jeníka Ratkina a jeho dospívání. Osikou autor opět uniká k iluzi mládí plnému nové smyslové svěžesti. *„Značný je Šrámkův význam pro vývoj krásné prózy, mnohem větší než pro verš. Zlyřičtil a proteplil českou prózu, hlavně povídkovou, do tetelivé hudebnosti, a zpovědník zhořklého mládí své doby, nadal ji novými odstíny v Slávě života, v Sedmibolestných a hlavně v Osice a v Klavíru a houslích. Šrámek bere bolesti*

mládí do dlaní velmi měkkých, opravdu lyrických, a nestírá z nich pelu – nic neschematizuje a jen málo retušuje. V tom je zásluha těchto jeho prvních próz.“ (F. X. Šalda, 1978, 568-569).

Postavám v Osice jsou dány jen mlhavé obrysy, protože jsou mimo ostatní život. Nevíme tedy, co podmínilo charakterové vlastnosti jednotlivých postav a způsoby jejich reakcí. Hrdinové jsou často společensky vyobcovaní a trpící, na jejich osudu má podíl měšťácká společnost. Jejich příběhy jsou odrazem Šrámkovy snahy řešit problémy všedního života, především opět milostných vztahů a s nimi spojeného zklamání a touhy.

Klíčovou povídkou celé sbírky je povídka Pozdě, v níž se setkává osmatřicetiletý Rosmer s přítelem Štěpánem, který mu navrhně, aby vzali znovu život důkladně do rukou. Z toho vyplývá, že nejde o muže spokojené s vlastním životem a chtějí ho radikálně změnit. Rosmer vypráví Štěpánovi příběh, který snad zažil, snad si vysnil, každopádně příběh o svých zvláštních pocitech opředených milostnou a erotickou touhou. Z rozhovoru vyplývá, že jediným živlem, který prosvětluje životní nudu obou dvou, je stále neukojená erotičnost a touhy s ní spojené: *„Tu však, co silněji zavlál větřík, nastříbřilo se v jejich zástupu, jak všechny zdvihly bílé své paže kamsi k hlavám, počaly se kolébat a naklánět, haliti, ovíjet závoji, tichounce pějíce... můj bože, nebyl to tanec ke chvále jara a mládí?“ (F. Šrámek, 1960, 64).*

Od Osiky je stále častěji hrdinou Šrámkovy prozaické tvorby měšťák či příslušník inteligence. Ač jsou tyto náznaky změn problematiky viditelné již v Osice, skutečnou proměnu zaznamenáváme až v Křižovatkách. Šrámek se uzavírá stále více v rámci jednoho problému a tím je erotická, smyslná láska. Znudění mladých lidí,

jejich nepokoj a neschopnost nalézt cestu životem, problematika lásky téměř vždy nenaplněné, jsou v Osice předznamenáním a naplněním v Křižovatkách. Opačný vývoj má v těchto dvou Šrámkových dílech nový tón, tón harmonie a konečného smíření. Ten nalezneme v Osice, v Křižovatkách nikoli.

Už ve starších povídkách a ve Stříbrném větru jsme se setkali s motivem životního ztroskotání, marnosti a prázdnoty, která mládí může dusit a vede nakonec k sebevraždě. Román Křižovatky, který poprvé vyšel v roce 1913, je románem životní deziluze a lidského selhání. Oproti Stříbrnému větru je vyprávěn objektivnějším tónem a dokonce v konfrontaci několika pohledů. Život muže, který se cítí být zbytečným, končí tragicky. Spletitý děj vyprávějící o osudu Vilíka Gabriela a Štěpy Havlenové je záznamem hlubokého citového prožívání mladých lidí, kteří jsou v románu postaveni proti sobě jako dva protiklady. O vnitřních proměnách Vilíka Gabriela a Šrámkova vztahu k němu svědčí i samotný fakt, že se tato postava objevila několikrát v jeho tvorbě v průběhu jednoho desetiletí. Poprvé to byl ještě Braun v povídce Romantika konce, otištěné v roce 1903. Už zde je tato postava spjatá s lidským ztroskotáním, kdy Braun je svědkem sebevraždy. Podruhé se s Vilíkem setkáváme v povídce Na dně našich řek z roku 1904. Jeho životní osudy jsou výrazněji rozvinuty právě v Křižovatkách. Naposledy se s ním setkáváme ve Stříbrném větru v podobě Jeníkova strýce, jehož svobodomyšlný život končí opět sebevraždou. Tyto ještě anarchistické formy protestu pak Šrámek opouští a řešení vnitřních problémů svých hrdinů nalézají jinde, nebo je nechává otevřené. Tak je tomu i v případě Vilíka Gabriela z Křižovatek, který o sebevraždě uvažuje několikrát. Když pak umírá pod koly jedoucího vlaku, není jasně řečeno, zda tak učinil dobrovolně

nebo náhodou. Čtenář však tuší, že náhoda to nebyla.

Psychologickým typem Vilíka Gabriela ukazuje Šrámek řešení jednoho problému na různých úrovních. Vilík je v Křížovatkách osobností komplikovanou, není vnitřně silný a je nešťastný, že nemůže překonat svou nalomenost. Jeho vnitřní deprese ho ale nezavazují ohleduplnosti ke svému okolí. Není cynický, snaží se chápat svého otce a snaží se mu ukázat svou dobrou vůli ke smíření. Vrací-li se na rodný statek, nechce tím pomoci pouze sobě, ale také nešťastnému otci. Vilík těžce nese otcovu nenávist, nenajde cíl ve studiu a nakonec nenajde smysl života ani v návratu domů. Jeho milostný vztah je rozvrácen vlivem cizí ženy. Zde, ve slepé zákonitosti pudů, především sexu, se plně projevil Šrámkův senzualismus.

Šrámek zamlčuje hlavní události ve Vilíkově životě až do návratu na rodný statek. Necháává Vilíka, aby sám hledal příčiny své nevyrovnanosti. Nezvyklým motivem Vilíkovy bezradnosti je Šrámek opět originální. Vilík dospívá k tomu, že jeho povaha byla určena samotným zrozením, které nebylo jeho matkou chtěné, a proto se domnívá, že to byla matka, kdo do něho vtiskl nenávist a nejistoty. Po svém návratu domů se Vilík zavírá v matčině pokoji a obviňuje ji ze svého zmařeného života: „*Táže se vás váš syn, proč je v něm něco zlomeného? Nezavinil to. Proč je v něm něco na uzel zadrhnutého? Není tím vinen. Táže se vás, proč je takovým, jakým je, zmateným a bludným...*“ (F. Šrámek, 1954a, 74). Vilík se dozvídá, že jeho matka milovala jiného muže a Vilíkova otce nenáviděla, protože ji bil. „*A – nevolané jsem já tedy dítě, jedem jste kojila - - Proto snad je můj život tak lichý, proto snad.*“ (F. Šrámek, 1954a, 75).

Šrámek se v Křižovatkách jako jeden z prvních zabývá možnými důsledky na život člověka v případě, že jeho příchod na svět byl nechtěný. Setkali jsem se s tímto problémem už v povídce Ejhle člověk, v Křižovatkách je však veden do důsledků. Je zde odhalováno celé Vilíkovo neštěstí, z kterého nakonec obviňuje právě svou již nežijící matku. Nedostatečná láska rodičů pak ovlivňuje celý jeho život, není schopen učinit krok kupředu, když ani základní hodnoty nejsou zajištěny. Vilík tápe a není schopen najít cestu k přijetí sebe sama.

Vilík byl zprvu plný naděje, že po návratu domů začne nový život, že se usmíří s otcem a že bude konečně šťastný, ale hned po prvním projevu otcovy nenávisti ztrácí naděje a začne pít, toulat se a přemýšlet o sebevraždě.

Důležitou roli v myšlení Vilíka a ve vyznění celého románu má romantický rys osudovosti. Náhody, znamení, předtuchy a osud už předem zbavují Vilíka vnitřních sil. Zachránit se chce po boku Štěpy, která se ale vrátí k jinému muži.

Štěpa Havlenová se sblíží s Vilíkem až ve chvíli, kdy oba hledají nějakou záchranu v bloudění svým životem. Do té doby je to mladá dívka plná života, touhy, jistoty a jediné, po čem touží, je čistý milostný vztah. Je upřímná, vášnivá a otevřená. To pak stojí v kontrastu k jejímu prvnímu životnímu příteli. Ten je neschopný citu, je opatrný, přehnaně střízlivý a Štěpu jen zraňuje. V tuto chvíli si Štěpa ještě zachovává optimismus, když náhodou potká spisovatele Harta, který ji naprosto změní. Štěpa se v další vývoji románu představuje jako vyprahlá a zničená žena, která nedosáhla naplnění lásky. Ztrácí chuť do života a nenachází jeho smysl.

Pocity marnosti a zbytečnosti Vilíka Gabriela mají kořeny v sociálním pozadí rodiny, která neposkytla Vilíkovi dostatečné a fungující zázemí. Vilík odchází

z venkova na studia, ale nenachází v nich svůj cíl, proto se vrací opět na venkov, kde se chce vrátit k rodinné tradici na statku. Ke vztahu k práci na venkově však veden také nebyl, a tak se ocitá na křižovatkách bezcílností a zbytečnosti, vydán napospas všem temným silám osudu.

Existenciální krize, kterou trpí hlavní hrdina románu, má významné místo v celé Šrámkově tvorbě. Neschopnost najít sám sebe v nepřehledném světě, v němž člověku byly upřeny základní city a vztahy, nebo jím samotným byl odvržen, jsou zásadní okolnosti vývoje mnohých postav ve Šrámkově díle. Vzpomeňme na společnosti zavrženou prostitutku a tuláka ve Slávě života, nešťastné a matkou nemilované dítě v povídce Ejhle člověk nebo nepochopeného a osamělého strýce Jiřího ze Stříbrného větru. Tato problematika je pak Šrámkem rozkreslována i v jiných odstínech, polohách a významech. Otec Slávky Hlubinové z Měsíce nad řekou je nakonec také člověk, který své štěstí buduje proti společenským konvencím, proti tomu, co se od něho očekává. Jeho vnitřní krize není ústředním tématem dramatu, ale nelze jí přehlédnout, ač zdaleka nedosahuje takového významu jako opravdová existenciální krize Vilíka Gabriela. Pan Hlubina je koneckonců šťastný člověk i přes to, že jeho sny nebyly naplněny. Dochází totiž k pochopení, že i s tímto zjištěním se dá spokojeně žít.

Na „křižovatkách“ osudu Vilíka Gabriela se ve Šrámkově díle rozhoduje o dalších cestách vedoucích nakonec k vítězství života v Létu a ve Splavu.

2.3 Drama Léto

Hra lyrických nálad - Léto vznikala jaksí nadvakrát. Šrámek začal hru psát krátce před vypuknutím první světové války, ale nedokončil ani druhý akt, když musel narukovat. V rukopise můžeme za nedopsaným slovem v rozhovoru Jeníka s Chvojkou a paní Valčou nalézt zápis „Tady zmobilizován!“ 26. července 1914. Zápis pokračuje až 4. února 1915. Do soustavné práce se Šrámek dal až 13. února 1915, kdy s rukopisem odjel ke svým rodičům do Německého Brodu. Hra byla dokončena 20. února 1915.

Základním motivem Šrámkova Léta je touha po všestranném naplnění života. Děj hry je zasazen do klidného, venkovského prostředí, daleko od šedivé reality světa. Ve světě rozkvetlé, živoucí přírody prožívají hrdinové Léta své smyslové opojení, které není nikomu odepřeno. Příznačná atmosféra dýchá na každého bez rozdílu věku či společenského a sociálního postavení. Každý má právo dýchat teplý letní vzduch provoněný těmi nejrůznějšími vůněmi – vůněmi zralého obilí, rozkvetlých květin a dozrávajícího ovoce. Hlavní hrdina, mladý Jan Skalník ovlivňuje ostatní svou erotickou touhou a otevřeností, která nabízí mnoho možností.

Drama Léto vypráví příběh manželů Peroutových, kteří přijeli z Prahy do Peroutova rodného kraje na dovolenou. Zde se setkávají s jeho vzdáleným příbuzným Janem Skalníkem, který se jako mladík v rozpuku naivně zamiluje do paní Peroutové. Ta si s ním však jen „pohraje“ a uteče s básníkem Chvojkou, jenž uzavírá tento spletitý trojúhelník mužů jejího životě. Jan si nakonec uvědomí marnost svých citů a vrátí se myšlenkami ke své kamarádce Stáze.

Vznikají tak dvě milostné rovnice, jejichž společným jmenovatelem je paní Peroutová. Valča Peroutová je ústřední postavou hry, pojítkem mezi všemi postavami a hrdinkou, která určuje vývoj dramatu. Valča se zdá být znuděná na letním bytě, kde se věnuje své literární činnosti, psaní novel. Otravují ji historky o lidech z kraje, kam přijela pracovat. Jsou to většinou Peroutovi příbuzní, které Valča nemá zájem poznávat. A tak není zpočátku nadšená ani návštěvou Peroutova vzdáleného příbuzného, mladého Jana Skalníka. Tento mladík píše básně, kterým se Peroutovi vysmívají. Perout v nich spatřuje možnou inspiraci pro své fejetony a považuje je za naivní mládenecké veršování. Valča Peroutová s manželem souhlasí do chvíle, než jí muž jednu z těchto básní přečte. Na změnu jejich názorů má vliv i první setkání s Janem Skalníkem.

Je pravděpodobné, že tak jako je Jan inspirací pro pana Perouta, tak je i jakousi inspirací pro paní Peroutovou. Pro ni je však ztělesněním něčeho nového, nebo spíše něčeho, co už bylo, zmizelo a přece by ještě mohlo být. City, které se paní Peroutové podaří v Janovi vzbudit jsou pro ni jen zpestřením nudy a samotného života, který se zjevně stal po určitém čase manželství stereotypním.

Básník Jiří Chvojka vstupuje na scénu ve druhém dějství. Je tichým a tajným ctitelem paní Valči. Ona jeho city zpočátku neopětuje, Chvojka ji svým lichocením zvedá sebevědomí, ale jeho neprůbojnost a neschopnost vyslovit se jí otravuje. Dělá si z Chvojky legraci a dokonce ho i uráží, když ho nazývá „šedou skvrnou“. Ve své podstatě ji jeho city do určité chvíle ani nezajímají, protože je vdaná a ví, že dobu milostných hrátek už má za sebou. Když se však setkává s mladičkým Janem, její city se začínají proměňovat. Do života jí vstupuje dávno odložená smyslnost, touha po

nevšedních zážitcích a citech. Uvědomuje si, že ještě není tak stará, aby nemohla prožít něco vzrušujícího. A tak i její slavnostní zvolání *Léto budiž pochváleno* dokresluje význam tohoto ročního období. Léto jako symbol zralosti dává možnost novým zážitkům zralejší ženě, která už zapomněla, co je to mladost a s ní spojené touhy po lásce i sexu. Jan Skalník probouzí novou energii nejen ve Valče, ale i v Chvojkovi, který se konečně vyznává ze svých citů. Valča s ním nakonec pod vlivem krásných dojmů, ve třetím dějství uprchne.

Tomáš Perout si žije ve svém vlastním světě. Okouzlen rodným krajem si nepřipouští, že by se mu léto mohlo pokazit. Oplývá dobrou náladou a vůbec netuší, jak je vzdálen vlastní ženě. Ta touží po romantických zážitcích, po něžných slovech a vyznáních, jichž není Perout schopen. Možná právě proto začínají být její touhy nezadržitelné a neutajitelné.

Zde se opět dostáváme do rozporu mezi mužským a ženským pohledem na vztahy a lásku samotnou, tentokrát z trochu jiného pohledu. Muž málokdy, zvláště v dlouholetém manželství, postřehne změny nálad a tužeb své ženy. Také Perout žije v klidu do chvíle, než si všimne, že se Valča v noci nevrátila domů. Napadne ho, že by mohla být s mladým Janem, ani na okamžik ho však nenapadne, že by mohla odejít s Chvojkou. Zklamání je o to tíživější, že Chvojkou Perout nebral jako možného soka.

Perout se náhle setkává s Janem, vedou spolu zvláštní intimní rozhovor plný nedořečeného a nejasného, v němž Jan projevuje nečekanou myšlenkovou vyspělost. Pochopí, že Valča zmizela s Chvojkou a nijak ho to nevyvádí z rovnováhy. Dokonce Perouta utěšuje a domlouvá se s ním, že si druhý den budou vyprávět o

paní Valče jen to hezké a nebudou na ní vzpomínat ve zlém. Jan si je s Peroutem najednou blízký, rozumějí si. Perout se jeví smířen se situací, odchází do zahrady, nechává se zahalit tmou a chce být sám. Když se však s Janem loučí, neodpustí si štiplavou poznámku o nevěrné paní fořtové.

Postavou ztělesňující bujnost mladého života je Jan Skalník. Je plný energie, všechny své pocity vkládá do básní a hry na housle.

*„V nejtíšší pěšince v lukách –
čekám na tebe –
bude ti dobře v mých rukách –
přijdeš do nebe“
(F. Šrámek, 1977b, 307).*

Již při jeho prvním setkání s paní Valčou se projevuje jako romantik, podobá se dokonce středověkému rytíři, když nechce pustit k Valče do koupelny ani jejího muže. Nejraději by jí dal plnou náruč dárků, chce jí přinést vodní růže z třinecké tůně, darovat svůj „zabiják“ a vyřezanou laň. Tato vyřezaná laň je odrazem Janovy duše – vrývají se do ní všechny jeho nálady, povídá si s ní a svěřuje se jí. Jan skutečně donese paní Peroutové vodní růže z třinecké tůně a málem se při tom utopí. Je zřejmé, že jeho chování souvisí s momentálními životními postoji mladého muže. „*Sirotek po nepokojném podnikateli, který záhy ztroskotal ve víru svých měnlivých záměrů a počinů, vychovaný od dětství u pěstouna faráře, teď již gymnasista, vyspívající v muže, prožívá tu několik dní prázdnin, zmítán blouznivými milostnými touhami*“ (K. Resler, 1952, 118). Jan Skalník si ve své touze po lásce uvědomuje, kdo je mu nakonec bližší, zda Valča Peroutová nebo Stáza, kterou zpočátku vnímá pouze jako kamarádku.

Již sám titul této hry napovídá úzké sepětí s přírodou. Zásadní význam

k vykreslení prostředí, nálady a k celkovému senzualistickému vyznění díla napomáhají scénické poznámky. Navozují atmosféru, odkrývají vnitřní pohnutky postav a přispívají k jejich charakteristice. Léto hraje barvami i zvuky.

Vztah Jana ke Stáze vrcholí až v samotném závěru hry. Na začátku prvního jednání se o jejich vztahu dozvídáme z úst pana Perouta, který Valče vypráví, jak se měli jako malé děti rádi, ale jejich lásce nikdo nepřál, protože „*Stáza... i z rodiny byla tuze nekalé, a sama byla neplešnice velká.*“ (F. Šrámek, 1972, 253). Ale Stáza ani Jan si do toho nenechali mluvit a vždy, když Jan přijel na prázdniny, stala se Stáza jeho stínem. Jan si své city ke Stáze zpočátku neuvědomoval, její city dokonce ignoroval a považoval ji za kamarádku z dětství. Když prožl ze zklamání, které prožíval ve vztahu k paní Peroutové, pochopil, že ho Stáza miluje. Na to však přijde až v úplném závěru hry, když si se Stázou povídá o jejích citech. Nakonec Jan pozná, že má Stázu už dlouho rád.

Janův vztah k paní Peroutové byl od počátku pouze platonický, je však cítit, že po jejím útěku s Chvojkou je poněkud zklamán, což rozpoznal Janům strýc, farář Hora.

Farář Hora je muž, který Janovi velmi rozumí a chápe jeho mladistvé chování možná právě proto, že v něm vidí odraz svého uplynulého mládí. Farář Hora také psával básně a miloval ženu, kterou by si nikdy nemohl vzít.

Hora se snaží Janovi pomoci a radí mu. Přesto si je vědom, že se Jan musí rozhodovat sám a že je odpovědný za své jednání. V protikladu ke staršímu a chápavému faráři stojí v pozadí hry hospodyně Růžena a ta Janovi nerozumí. Je to žena středních let, která nemůže vystát Janovo zapomínání klobouků, skákání do

třinecké tůně apod.

Léto, je obrazem harmonie radostného a oddaného prožívání daru života a klidného lpění na přirozené biologické stránce člověka. Smyslový život člověka byl samozřejmě předmětem Šrámkova tvůrčího zájmu už od počátku. Schopnost senzitivního vnímání jej pak předurčovala k samotnému filozofickému východisku jeho tvorby. Šrámek chválí prostý život, přirozený milostný cit, souznění s přírodou a venkovským lidem v protikladu k měšťáctví a „intelektuálství“.

Zvláštní lyrická atmosféra je dána složitou významovou výstavbou. Postavy mluví o něčem jiném a na něco jiného zároveň myslí. Významová vazba mezi vysloveným a nevysloveným je právě prostředek, kterým autor navozuje dramatické napětí. Léto patří bezpochyby k nejvýznamnějším dramatickým dílům Fráni Šrámka. *„Hra už není jen oslavou rychle se vzněcujícího citu, ale podobně jako současná Šrámkova próza zahrnuje několik společenských typů a konfrontuje různé formy citového zaujetí a erotické touhy.“* (Kol. autorů, 1995, 72).

V souvislosti se Šrámkovým předválečným vitalismem, který se v Létu projevil, je nutné vidět i následující sbírku Splav. Po válce se pokračovatelem dramatu Léto a básnické sbírky Splav stal román Tělo. Sám Jan Skalník z Léta se Stázy ptá: *„Chodíš se ještě koupat ke splavu?“* (F. Šrámek, 1977b, 323). A je to možná právě Jan Skalník, který se ve Šrámkové básni Splav zpovídá z něžných citů:

*„Chtěl bych tě potkati v lukách. Šel bych ti vstříc.
A až bys mi odešla, ach, zvečera již,
bys na mne nemyslila víc,
jen na prosebný a děkovný můj hlas,
jako bych jen splavem byl,
který v lukách krásně zpívat slyšelas...“*
(F. Šrámek, 1977d, 10).

2.3.1 Generační konflikty

Jedním ze základních generačních konfliktů v Létu je konflikt vnitřní, odehrávající se například v nitru Valči Peroutové. Na jedné straně tu stojí její „stáří“ a na druhé straně touha po „mládí“. Valča žila do setkání s Janem Skalníkem stereotypním, někdy nudným způsobem. S Janem si zahraje, ale vážné úmysly s ním nemá. Zalekne se, že své mládí možná promeškala a že ho už nikdy nebude moci znovu prožít. Nakonec, v touze po mládí, prchá se svým ctitelem Chvojkou. Těžko říci, zda v tomto dobrodružství vidí něco víc než zpestření nudného pobytu v manželově rodišti. Uvažování starší ženy je však o mnoho jiné než naivita a bezelstnost milostného vzplanutí Jana Skalníka. Létu symbolizuje její zralost a plnost, touhu po smyslovém prožitku a možná i statečnost jejího rozhodnutí.

Další generační konflikt je možné hledat ve vztahu Jana Skalníka k oběma ženám. Na jedné straně má od dětství přirozeně rád Stázu, na druhé straně ho přitahuje rozumná, vyspělá a zkušená tetička – paní Peroutová. Jeho nerozhodnost nakonec vyřeší sama Valča svým náhlým útekem s panem Chvojkou. Jan a Stáza uzavírají celou hru společným odchodem kamsi do neznáma. *„Hora vyjde z domu, postojí na schůdcích a pátrá do zahrady; pak zamíří k plotu; jde velmi tiše; zacloní si oči a hledí směrem cesty; na jejím konci v měsíčním světle ostře obřezají se dvě úzce k sobě přivinuté postavy, Janova a Stázina; postojí tak okamžik, zahledí se k nebi a pokývává hlavou; pak se pomalu vrací k domu, snaže se jíti co nejtišeji.“* (F. Šrámek, 1958, 68).

Stáří jako obraz moudrosti zastupuje v Létu farář Hora. Prostřednictvím této

postavy můžeme ve Šrámkové tvorbě pozorovat jistý posun. Stáří už není v opozici k mládí, je ztělesněním moudrosti, která už proti nerozvážným mladíkům nebojuje. Hora vypráví Janovi zážitky ze svého života, především takové, které by Jana uchránily před nepromyšleným činem. „*Měli jsme spolužáka, nu, zamiloval on se do děvčete. A tu hoši psaní napsali, její písmo napodobili a do obálky vložili pleteneček vlasů. Ne jejích, jeden z hochů obětoval k tomu svoji čupřinu. A psaní poslali kamarádu, jako by bylo od ní. Ten si ovšem pospíšil, sáhl také po nůžkách a...zajel on jimi do své hřívy lví. Trochu červená byla tato hříva, naneštěstí. A z vrcholů svého blaha posla dárek, na revanš, jak se říká. Všechno ovšem prasklo. Hoch byl nešťasten a chtěl se věšet. (...) nu, pověsil se. Po letech jsem se sním setkal. Vzpomenul si, a smál se, smál se jak... Po letech ono všechno jinak vypadá. Dnes po střepinách, za rok po růžích - - .“ (F. Šrámek, 1977b, 375-376). Farář Hora stojí po boku mladého Jana a poskytuje mu útočiště i porozumění.*

Otázkou pro každého člověka zůstává, zda má či nemá jít za řečí svých smyslů, zda má chtít slyšet „všechny zvony světa“. Léto je nadčasový symbol, je pro všechny, není nikomu upřeno. Léto se probouzí čas od času v každém z nás, někdy dokonce bez ohledu na roční období. Šrámek se nám snaží říct, že člověk je tak starý, jak se starým cítí...

*„Nepřišel malíř, přišel však jiný
a já snad byla z teploučké hlíny,
v jaký tvar hnětl jen, hlína se poddala všude,
co ze mne udělá, co ze mne bude?“
(F. Šrámek, 1977d, 18)*

Romantická stylizace Splavu se projevuje i v dalších básních, které se jeví jako příběhy podivných tajemných postav. Je tomu tak například v básni Rod, kde se objevují tajuplní cizinci či v básni Milenec, kde se z milence stává vrah.

Motiv přírody je zřetelný v básni Sobotní večer, v níž však opět hlavním tématem je téma milostné. Básnické obrazy Splavu jsou většinou laděny do venkovské pastýřské idyly a opakují se v nich motivy nejprostších životních jevů, lidských vztahů, motivy tělesné lásky a síly. Vedle výše zmíněných se objevují také motivy lesních vil, například v básni Jarní poutník a motivy mýtické, které pak ruší předěl mezi člověkem a přírodou. V básni Dívka se člověk přirovnává k louce, v básni Advent zase ke stromu:

*„Já nejsem žena, já jsem strom.
Někdo mi jaro dal, odešel.
Nevíte, lidi, o někom,
kdo by mi větve podepřel,
já jsem tak těžká svým plodem...!“
(F. Šrámek, 1977d, 35).*

Do protikladu k harmonickému splynutí s přírodou je postaven civilizovaný svět jako svět nepřírozený. Děje se tak například v básni Ulice, v níž je vysloven přímo výsměch životu ve městě přeplněném lidí, kteří se překřikují a nejsou schopni se domluvit.

V kontrastu života a smrti vyznívají básně s válečnou tematikou Cesta z bojiště, Na březích Soči či Voják v poli, které čtenáře uvádějí do melancholické

tesknoty a smutku vznikajícího po bolestných zkušenostech Šrámka ve válce.

Druhé vydání sbírky v roce 1922 bylo rozšířeno o báseň Romance, která svým názvem poskytla klíč k žánru většině básní Splavu. Sbírkou byla zároveň rozšířena o básně spjaté s rodným krajem básníka, teď už přímo pojmenovaném v básni Sobotecký hřbitov či Humprecht. Ve Šrámkovi se probouzí pevné pouto s domovem, tradicemi a minulostí.

Nejpočetnější skupinou básní se shodnou poetickou atmosférou tvoří básně vyjadřující krásy života a s nimi spojenou smysluplnost, pudy a tělesnost směřující k samotné podstatě a jednoduchosti lidského bytí. Touha po naplnění života má v básních různé náměty. Na prvním místě je to láska a milostná touha, dále souznění člověka s přírodou a z toho plynoucí tělesné zrání, přeměna chlapce v muže a dívky v ženu. Patří sem však i básně smutného vyznění, které jsou opět přirozeným důsledkem životního běhu. Tyto básně poukazují na to, že v životě nás nepotkávají jen samé krásné věci. Takové básně jsou většinou melancholické a vyjadřují například nenaplnění milostného vztahu:

*„ A slábl krok, čím byla blíž,
a pak už nelze z místa,
pomoz mi, hochu, jestli víš,
já nejsem sebou jista.*

*Snad bych ti ještě zalhala
a zas ti k ústům padla,
na ústech ústa, zaplála,
a v srdci hrobem chladla.“
(F. Šrámek, 1977d, 115).*

Melancholické jsou i básně vyjadřující bolest způsobenou prožitím války. Válka sice není ve sbírce vnímána jako hlavní téma, ale nutně přispívá k jejímu vitalistickému vyznění a o to zásadnějším působení na vnímání prosté lásky a

přírody. Mladý člověk touží po krásném prožitku, blažené chvíli, lásce. Šrámek vystihuje duševní stavy mladého člověka především tím, že si uvědomuje, jak rychle se jeho pocity a názory proměňují. V jednu chvíli je ten nejšťastnější člověk ze všech a za chvíli jeho život nemá smysl.

V básni Dívka cítíme rozkoš z prožitku něžného citu, který je blaženým a nepřekonatelným okamžikem, v básni Tiché rozloučení zase smutek z odcházející lásky.

Obraz mládí je ve Splavu věčný, promlouvá z něho první rozechvění citu, citová pohlouznění, zklamání, pokorné i radostné návraty ke studánce lásky. Opojení smysly je zde v těsném kontaktu s přírodou i životem samotným. Šrámek vitalista dává smyslové kráse a životu prvořadé místo.

2.5 Román Tělo

Zážitky z války Šrámka trvale poznamenaly. V různé intenzitě se k nim vrací ve většině svých děl. Člověk je podle něho vtažen do viru válečného běsnění takřka bez možnosti obrany. Šrámek se však nesmiřuje, naopak hledá možnosti vzdoru v literární činnosti.

Po návratu z války se snaží řešit etické problémy spojené s válkou v dramatech Hagenbek, Zvony a Soud. Na konci roku 1918, bezprostředně po návratu, píše Šrámek svůj třetí román Tělo, v němž nově vystupuje v pozici hlavní hrdinky žena. Román byl nadšeně přijat čtenáři pro svůj optimismus, smyslnost, lásku a štěstí všedního dne. Román zároveň se sbírkou Splav vzbudil největší ohlas u mladé generace, která se vzpamatovala ze strašné války a která se opět začínala radovat z prostých životních zážitků. Zároveň Tělo vyznívalo po válce jako protest proti ní samotné.

Dějová osnova románu je založena na prostém příběhu erotického i duševního zranění a životního zakotvení dívky z pražského předměstí, do jejíhož života nakonec vstupuje válka. Děje se tak ve chvíli, kdy se stává v osobním životě vyrovnanou a šťastnou ženou. Román sleduje její zranění a dospívání, radosti i zklamání a především neustálé hledání lásky. Tím Šrámek oslovoval především mladou generaci. Každý mladý člověk totiž hledá porozumění, oporu a také uspokojení erotických představ.

Šrámek románem oslavuje základní životní hodnoty, smysly a tělesnost, popisuje smyslné ženství a snaží se detailním prokreslením ženského charakteru dopátrat vysvětlení, jak lásku vnímá žena, co je pro ni ochotná obětovat a co

podmiňuje její chování v milostném životě. Máňa je přirovnávána k šípkovému keři s ptačím hnízdem, ke stádu z pastvy, z něhož jde zdravé teplo jak z plodného a čistého chléva. Je plná touhy poznat život a radovat se z něj. *„Máni zasvítlí krásně oči, líbí se jí to; hle, toho všeho, zdá se, je nějak potřebí veselému životu, záleží jen na tom, jakýma rukama se toho uchopíš, jenom hrát ti musí ruce, jako Máni, tak je to; jako v krabici to v tobě leželo, bylo trapno se s tím nosit, a tu náhle se to barevně třepe ve vzduchu, je to kousíček slunce, kousíček veselé ulice, kousíček onoho vábidla, jež tu okolo z domů, chodníků a lidí tvoří krásný, toužený svět.“* (F. Šrámek, 1957, 22). Máňa se těší z každé maličkosti, užívá si života a zároveň se bojí vlastního těla. Někdy se třese a přeje si, aby její žádoucí tělo bylo dřevěné. Když byla mladší, v těle jí seděl čert, který chtěl někudy ven a ona se toho bála. Uměla tělem tanečně kroutit a když si při chůzi ještě prozpěvovala, každý chlapec se za ní otočil. Při večerní procházce, když vzduch byl plný jemného prachu a „erotického pepře“ věděla, že chlapani myslí na „nehoráznosti“ a dívky od nich také nic jiného nečekají. Máňa touží po lásce a neumí si představit, co všechno toto slovo znamená: *„píješ chřípěmi vůni tmy a představuješ si nebezpečí; přestáváš myslit na hochu, který tě drží za ruku, myslíš na veselé, nebezpečné muže...“* (F. Šrámek, 1957, 45). Svou touhu po sexualitě si představuje, ale zároveň se jí bojí. Je přesvědčená o štěstí, které na ni čeká a je si jistá, že vždycky bude vědět, co má dělat.

Každý den je pro ni prosluněn smíchem až do okamžiku, kdy se poprvé zamiluje. Je to zvláštní láska, neurčitá a nenaplněná. Poznala už mnoho chlapců, kteří se jí dvořili a unavovali ji lehce „prohlédnutelnými“ slovíčky a nabídkami, ale Rolek byl jiný: *„Nevěděla si s ním dobře rady. Nepodobal se ostatním. Nezdálo se, že*

bude vzdychati. Také se nezdálo, že má záludnějších úmyslů. Ale když na ni pohlédl, jeho oči ji chválily. To se jí líbilo.“ (F. Šrámek, 1957, 68). S tímto chlapcem bude spojovat léto, protože v létě jej poznala a v létě mu patřila, i když se pak už spolu sami nikdy nesešli. Rolek byl jako vítr, neustále v pohybu. Do Máni se však nezamíloval, i když ji donutil uvědomit si, že láska není jen k smíchu: „Myslíla na to, co řekl o veselé lásce. Poprvé však cítila, že je ještě něco jiného než veselá láska; po prvé se v ní zachvěla malá, odzbrojená žena, naplněná tajemným očekáváním.“ (F. Šrámek, 1957, 72). Dlouho na Rolka myslela. Když se však vracela z fotbalového utkání, kam se na Rolka přišla podívat, a on nejevil nejmenší známky zájmu o ni, potkala jiného chlapce. Díky několika měsícům, které zasvětila jedině myšlence – myšlence na Rolka, pochopila, že už nikdy nebude tak veselá jako dřív a už nebude ta, které všechno sluší a která mívá ve všem štěstí.

Tak prožívala svou první zamilovanost. Kouzlo mládí však tkví také v tom, jak rychle se vše mění a je se stejnou intenzitou opět prožíváno. První lásky jsou rychlé jako blesk a někdy i tak krátce trvají. Jednoho dne potkala muže, který ji zachránil před deštěm, byl zdvořilý a slušný. Takové chování Máňu zarazilo a donutilo na něho myslet. Přichází nekonečná řada dnů, kdy přemýšlí jen o podstatě lásky. Nutno podotknout, že jasného závěru se nikdy nedobere. Ráda o lásce mluví sama se sebou, vede dlouhé monology: „Máňo, rci, co je láska? Láska je - - láska je - -“ (F. Šrámek, 1957, 83).

Šrámkovi se prostřednictvím Máni podaří popsat pocity mladé dívky lačnicí po obdivu všech mužů, dívky, která nemá žádné předsudky, nemá z ničeho strach, je neohrožená, všemi chtěná a sebevědomá „Máňa se směje všemi důlky, lovic pohledy

všech kolemjdoucích hezkých mužů; neboť láska jsou všichni muži, kterým se líbíme, a láska jsou ony příjemné věci, které se tím počínají; víme to a zdobíme se doma, zdobíme se venku, přivlastňujeme si paprsek slunce, jako by patřil k našemu klobouku, přivlastňujeme si větřík, aby si hrál s naší sukni, a že láska mužů zdobí, zdobíme se láskou; vše je naše, vším se možno ozdobiti.“ (F. Šrámek, 1957, 83).

Šrámek se ukazuje jako znalec dívčí a posléze i ženské mentality, odvažuje se vejít i do nejtajnějších koutů ženské touhy po tělesném vzrušení, které mladé dívky poskytují první zážitky při dotyku mužského těla při tanci. Odkrývá také sexuální touhy mladé ženy, která si ve své nezkušenosti představuje sexuální zážitek s každým mužem, který se jí dvoří: *„Všichni na to myslí. I s ním by to mohlo být. Se všemi by to mohlo být. V nejhorším případě bych zavřela oči.“ (F. Šrámek, 1957, 89).*

S tím souvisí i první zkušenosti s alkoholem a následující probuzení a vystřízlivění, kdy Máňa nechápe, kde se v ní předešlý večer bralo tolik odvahy. Ráno cítí ošklivost sama k sobě a hlavně ke svému tělu, které mělo ten večer hlavní slovo.

V životě Máni přichází mnoho velkých i malých zážitků, první sexuální nabídky a následně i zkušenosti. První vážnou známost zažívá s Koterou, mužem, který ji zachránil před deštěm. Máňa dospívá v ženu, ale nemůže tušit, která událost v jejím životě bude ta rozhodující a trvalá: *„Po celou tu dobu, ani v následujících dnech nenapadlo Máni, že by byla stanula před rozhodující událostí svého života; chyba nepochybně vězela v oné události; přišla, aniž by řekla: Milá Máňo, já jsem tvá rozhodující událost.“ (F. Šrámek, 1957, 116).* Opět promlouvá Šrámkova znalost chování a myšlení mladých dívek, když přirovnává dívčinu hlavu k roztomilému zmatku a něžně ironickým slovem popisuje, co v životě mladé dívky znamená

rozhodující událost: „Rozhodující události nehovoří s veselými dívkami; nemají, co by jim řekly, aby jim bylo rozuměno; hovoří příliš různými jazyky.“ (F. Šrámek, 1957, 116). Máňa miluje velká, neohraničená slova, velká vidění vycházející jí vstříc jak hukot ohromného hlediště. Touží po chvále i samotných oblak nad zemí a chce, aby i prameny pod zemí tryskaly kvůli ní. Je šťastná s mužem, se kterým začala velký vztah proto, že ji neobelhával řečmi za každou cenu a když mlčel, nebylo to nepříjemné a hloupé mlčení. Líbilo se jí, jak byl oblečen, smáli se spolu a nenuceně si povídali o všem, co je napadlo. Velká láska se objevila v Mánině životě a byla spojena s naplněním sexuálních tužeb. Tělesné pudy zachvátili i Koteru: „*Nebylo mu třeba romantických skoků po hlavě, aby cítil prudký tah svého mládí. Jeho jasné myšlenky označovaly vše jasnými jmény; i nyní nebloudily zálibně v temnosvitech, neuchýlily se a řekly: tělo! Tělo, o nic více, ale také o nic méně! A opakuje si to, tělo a tělo, zpevňuje tím svůj zrak jak blesky mávané čepele, cítě, jak celé jeho tělo mění se a napíná v jediný útok za jediným cílem, za úkojem této probuzené touhy, pozoroval, že nijak nehrubne touto prudkou žádostí.*“ (F. Šrámek, 1957, 122). Kotera si uvědomuje, že se do Máni bezhlavě zamiloval, že ho tato dívka dokonale zbláznila a chystá se k vyznání. Máňa jeho lásku přijímá, je také zamilovaná a nastávají dny krásných okamžiků, prvních sexuálních zážitků a také malých trapností, které s sebou první lásky přinášejí a na které v pozdějších letech vzpomíná každý člověk s úctou a slzami v očích. „*(...) její tělo vycházelo mu vstříc všude tam, kde jim bylo očekáváno a voláno, otvírala se všude prosbě oka, tlaku ruky...*“ (F. Šrámek, 1957, 139).

Mezi dva mladé lidi se poprvé vkrade nejistota, když je Kotera povolán na čtyřnedělní vojenské cvičení k haličskému pluku. Oba jsou smutní, když se v těch

nejkrásnějších okamžicích začínajícího vztahu musejí rozloučit. Za celé čtyři týdny napíší si pouze dva dopisy. Nad tím Mániným však visí otazník, protože na okraj napíše cosi neurčitého, z čehož Kotera dostane strach. Bojí se, že má Máňa jiného muže a napadá ho také, že by mohla být v jiném stavu. Když se opět setkají, sexuální touha vítězí nad všemi otazníky: *„Mínil ji ostatně dáti stručnou lekci, že po čtyřnedělním odloučení není času na dlouhé okolkování, úvod že snad je snesitelný na počátku knihy, ale počínati vždy znovu úvodem (...), to že je nehodno dvou rozumných, mladých lidí.“* (F. Šrámek, 1957, 153). Tím Šrámek odkryl realitu běžného života. Dotknul se ve své době ještě tabuizovaného tématu - sexuálních potřeb a s nimi souvisejících možných následků – čekání dítěte ve chvíli, kdy mladý pár není psychicky připraven. Máňa totiž v pohlednici Koterovi skutečně naznačuje, že čeká dítě a hrozí se jeho reakce. Sama neví, zda je na dítě připravená. O tomto tématu se ve Šrámkově současnosti veřejně nemluvilo, muselo nutně způsobit rozruch a zájem mladých lidí, který takové problémy řešili, ale číst o nich nemohli.

Máňa není dostatečně připravená na rodinu, je mladá a chce si ještě užívat. Svádí tak boj sama se sebou. Občas je jí smutno a musí sama k sobě promlouvat moudře, aby se přesvědčila, že všechno zvládne. Kotera ji neočekávaně podpoří a chce si ji vzít za ženu.

Po svatbě a s příchodem dítěte se v jejich životě mnoho změní. Návštěvy přátel se omezí a omezuje se i vášeň lásky, která ještě nedávno oba mladé lidi spojovala. Máňa se dozvídá, že i její dávní ctitelé, z jejichž obdivů čerpala sílu, se žení. Uzavírá se stále více do světa plného pochybností a otázek. Najednou jí láska s vlastním mužem nestačí, touží opět po vášni, kterou už delší dobu nezažila. Ví

ovšem, že to nejsou myšlenky dobré a bojí se jich. „Žádná žena netouží po věcech, které se nesluší, utíká před nimi, vyráží výkřiky hrůzy, spíná ruce a prosí všechny bohy, aby ji před nimi uchránili, neboť ví, že je slabá a že je všechno marno, nepomohou-li bozi; pokušení samo k ní vykoná celou cestu, aniž by žena musila učiniti mu vstříc jediného krůčku; shledává všechny dobré vlastnosti svého muže a vidí, že je jich mnoho; dušuje se, že by bylo hanebným činem, kdyby jej klamala a zarmucovala...“ (F. Šrámek, 1957, 194).

Máňa ve vnitřních monologích vzpomíná na dětství, na prostotu, s níž přijímala chod věcí. Snaží se přesvědčit sama sebe, že svého muže miluje stále stejně a že se v jejich lásce nic nezměnilo. Uvědomuje si, že netouží po někom jiném, ale po pouhé společnosti, po obdivu jiných mužů. Šrámek zde naráží na další rys ženské povahy a prostřednictvím Máni poukazuje na to, jak ženy rády flirtují, koketují a nechávají se obdivovat jinými muži, aniž by si uvědomily, kam až to může zajít. Máňa tak dočasně podléhá slovům přítele svého muže Laška, který se ji snaží sladkými slovíčky přivést na cestu hříchu. Několikrát se setkají a Máňa je okouzlena novou vášní, kterou jí Lašek nabízí. „Ano, kdesi v mých sukních vězela nějaká nemoc. Mé sukně měly zlou horečku.“ (F. Šrámek, 1957, 204). Díky několika tajným setkáním je nucena manželovi lhát. Nemůže se přiznat, že s Laškem mluvila i přes to, že s ním opravdu pouze mluvila. Ví totiž, že by manžel poznal nejistotu jejích citů. Sama uvažuje o pravdě, říká si pro sebe, že nemuset říct pravdu je pro ženu vždy příjemnější, než říct ji, i když říct ji, znamená obyčejně říct místo ní několik lží, které se pravdě podobají. Nic zatím sice neprovedla, ale byla si vědoma neurčitého vábení a možného zla, kterého by byla schopna. Hledá vysvětlení pro své pocity.

Máňa za příčinu všech svých zoufalých pocitů považuje muže samotné. Všechno se proti ní spiklo. Ve svých tichých úvahách za zdroj všeho zla obviňuje mužské spiknutí, bez něhož by ženy byly hodnými manželkami pokorně vyhlížeujícími jediného muže. *„Jsou to muži, pro něž stále lžeme. Pohlédneme na ně a mění se nám to v ústech v lež. Nelze říkat mužům pravdu.“* (F. Šrámek, 1957, 233). Manžel Máni něco tuší, ale zachová se jako zralý muž, který nechce dělat zbytečně ukvapené závěry. Sám sobě vysvětluje, že muž musí být shovívavý, přivírat časem oči nebo se dívat jinam. Má pocit, že se ženami jde muž vždy kus cesty k nebi a i když tam nedojde, je vždy kousíček tajemství, který ho drží na uzdě. Uvědomuje si, že ženy chtějí, aby se s nimi zacházelo opatrně a že chtějí být brány takové, jaké jsou. Sám prožívá i těžké a vypjaté chvíle, když Máňu nachází plakat a nečinně sedět s nepřítomným výrazem. Potom uvažuje, že leckde přivádějí ženu k rozumu pohlavkem: *„(...) a snad se to dělá právě tehdy, když muž se vrátí domů a nalezne kamna vychladlá a ženu bez příčiny nemluvnou.“* (F. Šrámek, 1957, 220). Ve svém smutku vzpomíná na krásné chvíle, kdy k sobě byli upřímní a kdy se vroucně milovali. Už si odvykl přijímat projevy lásky.

Šrámek se otevřeně vyjadřuje k citlivému tématu, k ochladlému sexuálnímu životu, ke kterému tak často v těchto situacích dochází: *„Jejich noci byly tiché. Žena jej přijímala, vnášejíc v tato spojení jen jakousi trpnou ochotu a pokornou shovívavost. Byla to méně láska, více hygiena.“* (F. Šrámek, 1957, 233).

Máňa je smutná a zklamaná sama sebou. Má pocit, že zkazila vše, co se v jejich vztahu zkazit dalo. Propásne čtrnáct dní, ve kterých měla přijít ze Laškem a vyjádřit mu tak svou přízeň. Rozhodla se ale, že nepůjde. Patnáctý den opět podlehla

nepopsatelným a nejasným tělesným pudům a vydala se za ním. Zde dochází k Mánině pochopení. Nalézá v Laškově bytě jinou ženu a uvědomuje si tak, jak moc ze zmýlila, jak se nechala oklamat a málem tak ztratila vše, pro co doposud žila. Procitá z dlouhého a hloupého snu. Není však vůbec nešťastná nebo smutná, má radost. Je veselá a vyrovnaná. Je hrdá, že nakonec zvítězila, prozřela a pochopila: *„Žena hledí rovně před sebe, ona, která šilhávala, aby došla oklikami neb unikla vytáčkami. Kráčí vpřed statečnými kroky jak proti větru. Síla sbíhá se ke středu, kde je srdce...“* (F. Šrámek, 1957, 272).

Od chvíle, kdy stála rovně a provedla rovný čin, mnohem lépe chápala, co je muž. Měla pocit jistoty, jejíž důležitost brala doposud na lehkou váhu. Najednou si mnohem víc vážila svého muže i dítěte, bylo jí krásně v rodině, kterou s mužem budovali. Vše se přehnal jako černý mrak. Najednou se vyjasnilo, byl čistý vzduch. Máňa čekala druhé dítě.

V nejnevhodnější okamžik jejich urovnaného, spokojeného a šťastného života přišla válka. Máňa neví, co je to válka a vědět to nechce. Zmocňuje se jí neurčitý pocit strachu. Tuší jen, že válka nepřinese nic dobrého, hroutí se a pláče. Neví, co má dělat. *„Ach, byli si přece mužem a ženou, líhávali si v náručí, ale teď tu musila jejich láska stát s očima zavřenýma, s ústy oněmělými, chtělo se od ní něco hrozného, nesmyslného, ale musilo to býti vykonáno.“* (F. Šrámek, 1957, 286).

Před odjezdem manžela do války se Máňa po letech setkává se svou dávnou přítelkyní z dětství. Padnou si do náručí, pláčou spolu a svěrují se vzájemně se strašnými pocity beznaděje a zoufalství. Máňa se ptá, proč by měl být člověk dobrým, když svět je zlý, když svět se na člověka neohlíží, když svět si jednoho dne řekne

„válka“ a bezbranná žena s tím nic nenadělá. A muž se také neohlíží a jde.

Konec románů vyznívá z úst Máni jako obžaloba války z krutosti a sobeckosti. „Vymyslili si válku. Proti nám, proti nám vymyslili, abychom se trápily. Abychom se tu svíjely, až na ně budeme čekat, až se budeme o ně báti. Ne, nechceme se trápit. Chceme lásku. Nechceme válku. Chceme štěstí. Nechceme válku...“ (F. Šrámek, 1957, 295).

Senzualismus v románu Tělo rozehrává všechny struny života, jeho barev, zvuků, vůní a pocitů. Máňa není výjimečnou hrdinkou, je obyčejnou ženou, která poslouchá svůj instinkt. S mužem ji pak spojuje především tělo – pramen vitality. Tuto tělesnost a s ní spojené nebezpečí pak Šrámek ztotožňuje s pojmem ženy a jejího světa. I když je Máňa jen krůček k tomu, aby svým ženstvím zničila vše krásné, dozraje v moudřejší ženu a získá větší životní sílu, která je novým naplněním vztahu ke Koterovi. Válka však všechny jistoty těžce nabyté nabourává a ničí. Odchod muže do války ji zbavuje víry ve schopnost být věrná. Bojí se, že bez stálého štěstí a lásky bude opět poslouchat především své tělo.

Válka je v románu obžalována z ničení vztahů a lidského štěstí. Prostřednictvím Máni Šrámek demonstroval utrpení tisíců žen, kterým odešli do války muži a kteří se často nevrátili.

Šrámkův lyrismus smysly vyburcované erotiky a impresionistický styl citlivě vyjádřily subjektivní dojmy a pocity prchavých nálad. Senzualistickým vztahem ke světu oslavil Šrámek živočišné pudy člověka a s nimi spojenou vášeň a erotiku. Chvála tělesnosti, sexuálních tužeb a rozkoší, proplouvá celým románem bez ohledu na to, že má omezenou platnost. V každém věku totiž tyto pudy vnímáme jinak.

Prostřednictvím Máni a jejího muže zjišťujeme, že vášeň může být více slabostí než silou „*poněvadž moudrý muž nebývá vždycky moudrým milencem a poněvadž v lásce nejprostší věci leží obyčejně nejdále z dosahu ruky; co sluší bohům, nesluší lidem (...)*“ (F. Šrámek, 1957, 132).

Šrámek tak dokresluje svou oslavu mládí a tělesnosti příkladem z reality všedního dne. Tělesnost či touha po sexuálním dobrodružství může člověku zničit manželství i celý život. Není tedy jednoznačného závěru, ke kterému nás autor Těla vybízí.

2.6 Drama Měsíc nad řekou

Drama Měsíc nad řekou bylo poprvé uvedeno v Městském divadle na Královských Vinohradech 1. listopadu 1922 pod režijním vedením Jaroslava Kvapila. Hra slavila velký úspěch, byla uvedena šestatřicetkrát.

Již v samotném názvu hry je skryt hlavní symbol dramatu. Měsíc, jehož paprsky se odrážejí na hladině řeky, symbolizuje již odcházející mládí. Hlavní hrdinka Slávka se pohledem na tuto přírodní krásu neustále utěšuje. Nejdříve však plná energie a naděje, později rezignovaně, když se loučí s „pošetilostmi mládí“. Odraz měsíce naznačuje pouhý odraz toho, co se už nevrátí.

Autor sám ději hry přisuzuje místo i čas. *„Děj se odehrává za dnešních dnů (v poválečné době) v českém venkovském městě.“* (F. Šrámek, 1958, 142). Ačkoli neuvádí název onoho českého venkovského města, lze si domyslet, že se jedná o město Písek, se kterým byl celoživotně spjat a které tak dobře znal. Autor nijak zvlášť nespécifikuje prostředí, právě proto, aby zdůraznil, že stejná událost se může stát kdekoli a kdykoli, protože doba se sice mění, ale člověk sám se svými vlastnostmi, hodnotami a tužbami v ní zůstává stejný.

Blížící se sjezd abiturientů nahání strach paní Hlubinové i její dceři. Je totiž přesvědčená, že se v životě pana Hlubiny stala přítěží a že kvůli ní neuskutečnil vynikající kariéru jako většina jeho spolužáků z gymnázia. Obě se bojí, že se v tatínkovi probudí pocit promarněného mládí, možná smutek z neuskutečnění životních snů. Pan Pečárka nás ve druhém dějství seznamuje s povahou pana

Hlubiny, když trefně naznačuje: „(...) ono je to s naším panem Hlubinou tak nějak jako s tím jeho jménem.“ (F. Šrámek, 1958, 145). Celým dramatem nás skutečně provází pán, jehož pocity a názory si nejsme jisti. Náznaky toho, že mu byla předčasně „zastřižena“ mladá křídla, musel se oženit a vychovávat dceru, nejsou výrazné. Pouze nevydaný Hlubinův román Měsíc nad řekou vypovídá o něčem, co bylo krásné v mládí a je už v nedohlednu. Rukopis tohoto románu však léta neviděl. Přivezl je s sebou až dávný přítel Roškot, aby staří muži mohli u jeho čtení zavzpomínat na krásné časy.

Pan Hlubina byl na gymnáziu premiantem, a tak on i všichni kolem něho věřili, že uskuteční své plány a bude jednou vykonávat nějaké významné povolání. Po studiích však plány neuskutečnil, protože se oženil. Přestal tak už navždy cítit „křídla mládí“, o kterých tak často mluvil. Realita začala určovat směr jeho života. Přestoupil na „druhý břeh“, snad se strachem, snad bolestně, každopádně hrdě. Mohlo by se zdát, že pan Hlubina rezignoval a uzavřel se do sebe. Nikdy však ničeho nelitoval. Došel totiž k poznání, že je šťastný i přes neuskutečněné sny z mládí. Může nyní díky abiturientskému sjezdu hlouběji zavzpomínat a poděkovat své ženě za všechno, co spolu v dobrém i zlém prožili. Už se nedívá zpříma do dálky, už se jen otáčí a vzpomíná. Možná má však oči více otevřené. Dospívá k trpkému názoru, že mládí je podvod, že je pouze kusem života, ve kterém si člověk vysnívá svou budoucnost, aniž by věděl, zda se mu jeho sny někdy splní. Teprve ve stáří pozná smysl života. K tomuto závěru pak dospívají všichni členové abiturientského sjezdu, když se rozhodnou vysmát se „pošetilostem mládí“.

Když pan Hlubina dospívá k tomuto prožetí, mění se jeho emoce. Je veselý a

usměvavý. Tento posun se však negativně odrazí ve vztahu k dceři Slávce. Přestávají si rozumět, protože Slávka je přesvědčená, že si její otec cosi namlouvá, aby nebyl nešťastný.

K dalšímu posunu v myšlení pana Hlubiny dochází právě po sjezdu, na kterém uskuteční své plány a své ženě poděkuje a poděkuje také životu za to, jaký byl, protože byl krásný. Po nočním příchodu domů naleznou staří přátelé své děti, Vilíka a Slávku, spolu. Slávka se je pak snaží přesvědčit o tom, že mládí není zas tak pošetilá věc, když na ni celý život vzpomínají se slzami v očích. Mládí se nedá škrtnout a nedá se na ně zapomenout. Slávka, ač obhazuje tyto myšlenky, cítí se stát už také na „druhém břehu“, na břehu bez iluzi, bez vzletných křídel a bez snů.

Hlubinův přítel Roškot svá přesvědčení nemění. Je si vědom, že jeho mládí tu bylo, ale už je jaksí pryč. Není proto důvod, dělat si s tím starosti. Je vyrovnaný a klidný. Přiváží s sebou Hlubinův román a myslí si, že se nad ním pousmějí tomu směšnému mládí. Rozdíl je však v tom, že Roškot své sny uskutečnil, někam to dotáhl, zatímco Hlubina se svých snů vzdal příliš brzy. Po setkání však Roškot zjišťuje, že se Hlubina ve svém obětování rodině stal silným a možná silnějším než mnozí z těch, kteří své plány uskutečnili a nyní sedí na významných postech.

Když se Slávka s Vilíkem ocitnou poprvé sami, Vilík mluví o svém otci výsměšně, stářím viditelně pohrdá a má pocit, že on takto sentimentální nikdy nebude. Sedmadvacetileté Slávce mladičkový Vilík připadá směšný a bez citů, snaží se ho přimět k pozitivnějšímu pohledu na stáří i na svět, ve kterém se Vilík po příchodu z války, ztrácí. Paprsky slunce dopadající na hladinu řeky však mladého Vilíka nijak

neuchvátí, pohled z okna mu připadá všední, všimá si jen toho nepodstatného:

Villy poněkud překvapen, pohled nejprve na ni,
pak z okna: *No co? Řeka, nějaké louky, vzadu lesy-*
Slávka: *Více nevidíte?*
Villy netečně: *nějaký vysoký komín -*
Slávka: *To je pivovar.*
Villy posměšně: *Zajímavé!*
Slávka: *A co řeka!*
Villy: *Řeka? No co . . . teče , myslím. Trochu hučí.*
Slávka: *Svíí na ni slunce.*
Villy: *To přece není zázrak. Tak dobře ne...
jako to, že nosím kalhoty.*
Slávka: *Víte to jistě, že nosíte kalhoty?*
(F. Šrámek, 1958, 154).

Po večeru stráveném v nostalgické náladě a mnoha nevyřčených slov, se Vilík proměňuje. Po dlouhé době procítá z neschopnosti nalézt i v obyčejných věcech nevyslovitelnou krásu. Odraz měsíce v řece a teplý vzduch letního večera rozehřeje jeho srdce. Vilík touží po Slávce, chce se jí dotknout, políbit ji a obejmout. Slávka pod dojmy krásné atmosféry a mnohahodinového rozhovoru svádí boj sama se sebou. Vilík ji přitahuje, ale je příliš mladý a naivní. Slávka ví, že tento večer nemůže mít pokračování. Ač na chvíli zapomene, kým je, a odevzdá se Vilíkovým slovům, nedokáže se zbavit pocitu, že vše je jen hra jednoho okamžiku. Během tohoto večera si Slávka uvědomí, že „pošetilosti mládí“ má už za sebou. Nedokáže se nadchnout pro krásnou chvíli, protože v ní už zcela nevěří. Je také na „druhém břehu“ svého života, už necítí nekonečně se rozpínající křídla. Je skeptická, smířená s osudem, který ji do sedmadvaceti let neobdaroval velkou a jedinou láskou. Příliš dlouho čekala a teď, když přichází Vilík, je pozdě.

První Vilíkovu výsměšnou reakci na krásný pohled z okna Slávka respektuje s

ohledem na jeho osud. To, co prožil ve válce ho snad omlouvá, že nepocituje totéž, co ona, že vidí svět příliš reálně a nezatěžuje se tolik obdivem k přírodě a k prostým věcem. Slávka mu však za jednu noc pomůže vidět věci kolem sebe pozitivněji a s obdivem. Má radost, že Vilíkovi „napravila hlavu“. V jeho nitru se začíná odehrávat velká drama. Vilík si uvědomuje, že pocity, které nyní prožívá, už dlouho necítil. Je na okamžik opravdu šťastný, určitě z velké míry díky Slávce, ale nakonec sama Slávka zapříčiní jeho nepříjemný návrat do reality. Pochopí totiž, že Vilík má celé mládí teprve před sebou.

Oba tak s vzájemnou pomocí dokázali nahlédnout hluboko do svého nitra, poznat své omyly i skryté možnosti. Slávka se vyrovnává s odchodem mládí, podřizuje se přání svých rodičů a slibuje, že bude napříště uctivější ke svým nápadníkům. Sledujeme tak velký vnitřní boj člověka, který přijímá novou životní roli, rezignuje na neuskutečněné a uplynulé a vzhlíží do další etapy svého života.

V Měsíci nad řekou se ozývá hlas moudrého smíření se skutečností. Dary všedního života jsou v kontrastu s předešlou touhou po něčem velkém a krásném. Od první scény je ve hře silné napětí mezi slovy a jejich utajeným významem. Pocity jsou vyjadřovány pouze náznaky a jejich mnohoznačnost nabízí i různé interpretace.

2.6.1 Generační konflikty

V Měsíci nad řekou vyvstává generační konflikt v mnoha podobách. Za prvé je to rozpor mezi mladou a starší generací. Je to především Slávka, která prožívá rozpory ve vztahu k jiné generaci. Roškot se domnívá, že Hlubina je vlastně hrdina, že je šťastný a spokojený, protože se obětoval pro rodinu a to je podle něho to nejzáslužnější. Slávka však vidí ve svém otci spíše „slaboča“, který předstírá, že se vyrovnal s neuskutečněnými dávnými sny. Po rozmluvě s Roškotem nakonec přece jen začne chápat, co je pro tatínka to pravé štěstí a především to, že pohled na štěstí je v každém věku jiný.

Slávka tedy prožívá rozpor ve vztahu k vlastnímu otci, který jí dokonce sám řekne, že má pocit, že si spolu už tolik nerozumějí. Slávka si svého otce kdysi vysnila a chtěla ho dokonce následovat. Když však dospěla, stal se z tatínka „obyčejný“ člověk, který v jejích očích nic nedokázal, i když se tvářil spokojeně. Hlubina hovoří o tom, že kdysi chodíval a tvářil se jako zaskočený a obelstěný idealista. Nazývá to podvodem s kulatými, barevnými slovíčky. Slávka je zaskočena a nechápe tento otcův přístup. Má pocit, že něco nalhává sám sobě.

Slávka: *tatí, to nejsou jen barevná slovíčka! Při nich ti tluče srdce, při nich se nevýslovně těšíš, něco krásně očekáváš - - (trapný úsměv) Nevíš-li to již dneska -*
Hlubina: *Vím, vím! Zním tento podvod s barevnými slovíčky, podvod, kterému říkají mládí -*
Slávka: *Tatí! - - Ach, počínám mítí takovou hrůzu před stárnutím! Vždyť ... vždyť sám tomu nevěříš, co říkáš. To jen tak ze stesku říkáš - -*
(F. Šrámek, 1954b, 60-61).

Slávka je zpočátku zklamaná ze zjištění, že už tolik nerozumí svým rodičům. Výsledkem toho je pak kritika obou. V závěru třetího dějství však dochází k vnitřnímu smíření, možná díky otcově románu Měsíc nad řekou. Ten jí tolik připomíná ji samotnou. Uvědomuje si, že se dosud zabývala jen svým pohledem a svými pocity, a možná i proto je ve svých sedmadvaceti letech teprve na počátku cesty. Tato cesta však začíná už z onoho „druhého břehu“. S pocitem smíření pohlíží na plynoucí vodu v řece, která se tak stává symbolem uplynulého mládí.

Jak jsem se již zmínila, ani Vilík si nerozumí se svým otcem. Zdá se, že ho nejen nechápe, ale dokonce ho i odsuzuje. Otcovo vzpomínání a vyprávění nejobyčejnějších příhod z mládí mu připadá nudné. On totiž nemá na co pěkného vzpomínat. Otec omlouvá jeho mladistvou nerozvážnost s ohledem na Vilíkovu předčasnou vyspělost, kterou v tom negativním smyslu zapříčinila válka.

Důležitým konfliktem mezi mladší a starší generací se odehrává ve třetím dějství, kdy se obě děti semknou proti svým rodičům. Žert, který si z nich ztropí by mohl skončit ošklivým nedorozuměním. Hra je včas ukončena, Slávka se před „staršími“ rozhodne učinit ortel nad svým uplynulým mládím. „*Nerada. Musím - - To tak pojednou pocítíš... že jsi už na druhém břehu. Všechny zvony světa prý vyzvánějí ...ale ty je už pojednou neslyšíš. Mohla bys skočit kamsi po hlavě... neskočíš. A tu tedy víš, že jsi na druhém břehu - - Není to snad žádné neštěstí. Je to jen... rozloučení - -*“ (F. Šrámek, 1967, 101).

Další konflikt sledujeme mezi samotnou Slávkou a Vilíkem. Ačkoli jsou věkově od sebe vzdáleni jen sedm let, jsou mezi nimi zásadní rozpory. Slávka je příliš

rozumná, moudrá, pedantská a realistická, o čemž svědčí, jak říká Vilík *počtářské čelo*. Opatrnost jí nedovoluje city projevovat naplno, žije v jakémisi uzavřeném světě svých tajných přání a představ. Tento postoj znázorňuje její vztah k panu Brožíkovi, který o ni dlouhá léta usiluje. Po marném čekání se rozhodne namluvit si Slávčinu kamarádku. Ta stojí v kontrastu ke Slávce, dokáže se totiž rychle zamilovat a prožívat velké štěstí, které ji tak náhle potkalo. Je sice naivní, neprohlédne celou situaci a nechává se unášet v přesvědčení, že pan Brožík žil vždy jen pro ni.

Vilík je ve své nezkušenosti také trochu opatrný a nemotorný. Cítí se být nad věcí, protože má zkušenosti z války. City pro něho nejsou tak důležité, neumí zpočátku vnímat krásu obyčejných věcí a přírody. Na druhé straně však díky Slávce po lásce zatouží a chce se jí oddat.

Konflikty, které se odehrávají v nitru všech zmíněných postav, jsou podstatou dramatu *Měsíc nad řekou*, který tvoří pomyslnou hranici ve Šrámkově tvorbě. Z podobné citové polohy pak rostou i další Šrámkovy komedie, *Plačící satyr* (1923) a *Ostrov velké lásky* (1926), které však nedosáhly významové hloubky a dramatického napětí jako *Měsíc nad řekou*. V posledním dokončeném románu *Past* (1933), přijatém kritikou s řadou výhrad, navazuje Šrámek na problematiku erotických zklamání a milostných katastrof. Ve pozdních sbírkách *Nové básně* (1928) a *Ještě zní* (1933) převládá melancholie loučení a moudrá životní vyrovnanost, zakotvená v jistotě domova. Poslední sbírkou *Rány, růže* (1945) pak Šrámek reflektoval smutnou dobu okupace a nakonec osvobození po dlouhých válečných letech.

Závěr

Ke Šrámkovu dílu se v minulém století vyjádřilo mnoho spisovatelů, literárních kritiků a dalších osobností, nikomu se však nepodařilo zmapovat jeho osobní život tak, aby byly známy jeho názory a myšlenky. Šrámek byl uzavřený samotář a téměř nikomu mimo rodinný okruh se nepodařilo jej dokonale poznat. Domnívám se, že všechny jeho tváře bylo a je možné poznat pouze prostřednictvím jeho tvorby. Témata, konflikty a postoje demonstrovány ve Šrámkově díle jdou paralelně s jeho životními osudy. Vše, co muselo mít bezprostřední vliv na jeho život – válka, politika, společnost, ale také láska a rodina, je navždy zaznamenáno v jeho rozsáhlé tvorbě.

Výsledkem mé diplomové práce je snad úspěšná obhajoba podnětnosti díla Fráni Šrámka, z něhož jsem chtěla vyzdvihnout především to, co by nové tisíciletí mohlo znovu objevit. V dílech, kterými jsem se zabývala, hraje nejdůležitější roli sexuální zjitření, láska, pud, cit a vášeň. Tyto motivy se v různých odstínech objevují v celé Šrámkově tvorbě. Ze subjektivního citového prožitku vychází i Šrámkova raná poezie, v níž se nebojí užít vulgarismu.

Zásadním historickým objevem pro moderní českou prózu pak bylo podání obrazu světa tak, jak je prožíván hrdinou románu. Prostřednictvím impresionistických obrazů, monologů a polopřímých řečí, poznáváme psychologii mladého člověka, který stejně jako dnes, toužil především po porozumění.

V dramaticky vypjatých situacích je zachycen hrdina Křižovatek, který svým osudem nemá daleko k dnešnímu mladému člověku. I ten se totiž snaží překonat rodinné i milostné problémy, doufá v příznivější osud a touží po harmonickém životě.

Nové a prostší vidění světa, senzitivnost a radost ze života přichází v další

etapě Šrámkovy tvorby, ve sbírce Splav, ve hře Léto a v románu Tělo. Těmito díly se v souvislosti s první světovou válkou Šrámek rozhodl obdivovat krásu všedních věcí, vycházejících z prostoty přírody.

Smíření se skutečností a klidná rezignace dýchá na nás z teskné veselohry Měsíc nad řekou. Mládí jakoby se zde loučilo se vším, co k němu patří. Různé kritické ohlasy zdůrazňovaly satirické vyznění hry, jiné její vyznění melancholické. Jak přesně má hra vyznít, zůstává Šrámkem utajeno přesto, že ji sám nazval veselohrou. Dává nám tak navždy prostor pro naše smysly.

Ne všechna Šrámkova díla byla ve své době přijata a pochopena, vyznění bylo dáno dobou, ve která vznikala a dostávala se do povědomí veřejnost. Dnes je Šrámkova tvorba ušetřena tohoto problému, ale čelí novému. Šrámek upadá v zapomnění i přes to, že jeho tvorba znamenala pro českou literaturu nový přínos jak po formální stránce, tak po obsahové. Šrámkova díla jsou působivá a citlivě pravdivá.

Naše doba zná Šrámka prostřednictvím televizního zpracování Stříbrného větru a Měsíce nad řekou Václava Kršky. Neměly bychom ovšem zapomínat, že film není dílem autora knihy. To, co se zdá díky lyrickému způsobu vyprávění dnešním divákům naivní, je právě naopak opravdové. Pod Šrámkovými „slovičky“ se totiž skrývá bolestná realita všedního života.

Výsledkem mé diplomové práce je proniknutí do vnitřního světa hrdinů vytčených děl Fráni Šrámka tak, aby byly zřejmé zejména faktory ovlivňující život a myšlení mladých lidí bez ohledu na dobu. Problematika, kterou jsem se zabývala, je totiž nadčasová.

Prameny a literatura

Prameny

- Šrámek, Fráňa: *Bouřky a duhy*. Praha: Československý spisovatel, 1960.
- Šrámek, Fráňa: *Kamení, srdce a oblaka*. Praha: Královské Vinohrady, 1906.
- Šrámek, Fráňa: *Když léto přihrává*. Praha: František Borový, 1958.
- Šrámek, Fráňa: *Křížovatky*. Praha: Československý spisovatel, 1954a.
- Šrámek, Fráňa: *Měsíc nad řekou*. Praha: Orbis, 1954b.
- Šrámek, Fráňa: *Měsíc nad řekou*. Praha: Československý spisovatel, 1967.
- Šrámek, Fráňa: *Modrý a rudý, Stříbrný vítr, Léto, Splav*. Praha: Lidové noviny, 2000a.
- Šrámek, Fráňa: *Prvních jedenadvacet*. Praha: Československý spisovatel, 1956a.
- Šrámek, Fráňa: *Rozbolestněný ženami....* Praha: Mladá fronta, 1964a.
- Šrámek, Fráňa: *Sedmibolestní*. Praha: F. Borový, 1922.
- Šrámek, Fráňa: *Stříbrný vítr*. Praha: Československý spisovatel, 1964b.
- Šrámek, Fráňa: *Splav*. Praha: Odeon, 1977d.
- Šrámek, Fráňa: *Splav*. Praha: Československý spisovatel, 1973.
- Šrámek, Fráňa: *Tělo*. Praha: Praha: Československý spisovatel, 1957.

Literatura

- Buriánek, František: *Generace buřičů*. Praha: Universita Karlova, 1968.
- Buriánek, František: *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981.
- Kol. autorů: *Dějiny literatury IV*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- Kol. autorů: *Dějiny českého divadla III*. Praha: Academia, 1977a.
- Šrámek, Fráňa: *Kus krásného snu*. Praha: Československý spisovatel, 1977b.
- Šrámek, Fráňa: *Sláva života*. Praha: Československý spisovatel, 1977c.
- Šrámek, Fráňa: *Curriculum vitae*. Praha: Československý spisovatel, 1983a.
- Kol. autorů: *Dějiny českého divadla IV*. Praha: Academia, 1983b.
- Kol. autorů: *Panorama české literatury*. Olomouc: Rubico, 1994.

- Kol. autorů: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 2002.
- Kol. autorů: *Česká literatura na předělu století*. Jinočany: H & H, 2001.
- Karel Čapek - Fráňa Šrámek: *Cesty k přátelství* (ed. A. Fetters). Praha: Čs. spisovatel, 1987.
- Polan, Bohumil: *Fráňa Šrámek, básník mládí a domova*. Praha: Svoboda, 1947.
- Resler, Kamil: *Buřiči a Stříbrný vítr*. Praha: Československý spisovatel, 1952.
- Rodr, Josef: *Byl Fráňa Šrámek pastevcem koní?*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2007.
- Šrámek, Fráňa: *Chtěl bych tě potkati v lukách*. Praha: ETC Publishing, 1998.
- Šrámek, Fráňa: *Podivný nepokoj*. Praha: Mladá fronta, 1972.
- Šrámek, Fráňa: *Básně*. Praha: Československý spisovatel, 1950.
- Šrámek, Fráňa: *Poutník*. Praha: Ikar a Knižní Klub, 2000b.
- Šrámek, Fráňa: *Srdce a flétna*. Praha: Albatros, 1974.
- Šrámek, Fráňa: *Listy z léta*. Hradec Králové: Východočeské nakladatelství, 1966.
- Šrámek, Fráňa: *Listy z fronty*. Praha: Československý spisovatel, 1956b.

Články a stati

- Černý, F.: *Šrámkův jevištní svět*. Doslov in: Šrámek, F. In: *Červen a jiná dramata*. Praha:Československý spisovatel, 1959.
- Fischer, O.: *K psychologii Šrámkových her*. In: *Knížka o Šrámkovi*. Praha: F. Borový, 1927, s. 27-35
- Fraenkl, P.: *Milostné osudy v díle Fráni Šrámka*. In: *Knížka o Šrámkovi*. Praha: F. Borový, 1927, s. 85-121
- Justl, V.: *Lyrické divadlo Fráni Šrámka*. In: *Divadlo*, 1960, s. 261-263
- Sýs, K.: *Zní vítr stříbrný, jak zníval dřív*. In: *Chtěl bych tě potkati v lukách*, ETC Publishing, Praha 1998
- Šalda, F. X.: *Nejnovější krásná próza česká*. In: *O předpokladech a povaze tvorby*, Československý spisovatel, Praha 1978, s. 565-582
- Vančura, V.: *První prózy*. In: *Knížka o Šrámkovi*. Praha: F. Borový, 1927, s. 61-62

Anotace

Základní údaje:

Šárka Janská
Mládí v díle Fráni Šrámka
Praha, 88 stran

Popis obsahu:

Autorka diplomové práce se snaží interpretovat dílo Fráni Šrámka od počátků tvorby k dramatu Měsíc nad řekou. Hlavním cílem je vyzdvihnout základní momenty, témata a motivy, které souvisejí se Šrámkovým postojem k mládí a životu. V jednotlivých kapitolách se zabývá motivy Šrámkova díla - dětstvím, dospíváním, láskou, sexualitou, rodinou, generačními problémy, školou a jejich vlivem na mladého člověka. Autorka se snaží přiblížit Šrámkovo dílo člověku nového tisíciletí a upozornit na to, že i dnes lze z jeho tvorby čerpat mnoho podnětů, jejichž význam se v kontextu doby, nemění.

Klíčová slova:

Mládí, láska, příroda, anarchismus, sensualismus, vitalismus, erotika, antimilitarismus, tělesnost, život.